

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij povijesti i filozofije

Luka Vukić

Multikulturalizam kao ideologija

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marijan Krivak

Osijek, 2012.

Sadržaj

Određenje pojma Multikulturalizma	2
1.1.Uvod	2
1.2. Različita određenja multikulturalizma	3
1.3. Will Kymlicka	4
1.4. Forme liberalnog multikulturalizma	11
1.5. Raznolikost liberalnog multikulturalizma	14
Multikulturalizam kao ideologija	18
2.1. »Budimo milosrdni«	18
2.2. Liberalni komunisti	20
2.3. Kulturalizacija politike	24
2.4. Gospodo zar je to multikulturalizam	26
2.5. Današnji (multikulturalni) oblici nasilja	29
2.6. Zašto su isključeni?	30
2.7. Što, kako i na koji način?	32
Zaključak	35
Literatura	Error! Bookmark not defined.

Sažetak

Ovaj rad nastoji prikazati današnju sliku svevladajućeg koncepta kapitalizma. Premda je kapitalizam forma koja obuhvaća mnoge praktične pojmove, kako dobre tako i loše, morao sam suziti svoj pogled. Stoga sam svoju pozornost usmjerio samo prema nezaobilaznom pojmu kapitalizma, naime multikulturalizmu koji je postao prevladavajuća ideološka forma društvenog uređenja. Sam je rad podijeljen u dvije velike cjeline. Da bi se uopće shvatilo što jest multikulturalizam, potrebno je upoznati se s njegovim nastankom, idejama i formama. Taj se dio nalazi u prvom velikom dijelu rada. Drugi dio rada odnosi se na pokušaj definiranja multikulturalizma kao čiste ideologije represivnog sistema u kojem živimo. Njegova kontradikcija u ideji i praksi navela me na promišljanje i analizu koja bi dala kritički osvrt na tešku ekonomsku i socijalnu krizu. Svjedoci smo mnogobrojnih nepravdi koje se javljaju iz dana u dan. Osjećaj nemoći da se nešto napravi navodi nas da se okrenemo prema sebi. To označavam kao polazišnu točku u razumijevanju današnjeg vremena. Rad želi dati osvrt na simptome krize, kako bi se izbjeglo nasilje koje se budi diljem svijeta (kao što je primjer u Grčkoj, Francuskoj, Italiji itd.). Jedan od simptoma koji uzrokuje ne-samosvjesno odnošenje prema drugom, upravo jest praksa multikulturalizma. Praksa koja je, kako ćemo vidjeti u radu, rezultirala velikim podjelama u društvu. Umjesto da spaja, multikulturalizam koji se ugnijezdio u ideološku politiku multimilijardera, sve više gazi i uništava sadržaj društvene forme. Pitanje koje se daje izvuci glasi: "Može li to opravdati nasilje ljudi koji su marginalizirani ili nam dati još jedan povod da okrenemo glavu?"

Ključne riječi: multikulturalizam, liberalni multikulturalizam, kapitalizam, ideologija, nasilje.

Određenje pojma Multikulturalizma

1.1.Uvod

Multikulturalizam se kao termin u svom prvotnom političkom značenju pojavio početkom 1970-tih godina u Kanadi, a zatim i u Australiji. 1980-tih godina počinju prve ozbiljnije i temeljnije teorijske debate. Najintenzivnija i najoštrija suprotstavljanja *za* i *protiv* multikulturalizma od tada se vode na područjima SAD-a, Kanade, Australije te sjeverozapadne Europe. U kratkom vremenu multikulturalizam je postao jedan od najraširenijih i najkontroverznijih intelektualnih i političkih pokreta u zapadnim demokracijama, te jedan od ključnih konceptualnih diskursa u njihovom razumijevanju. Kontroverznost multikulturalizma ne proizlazi samo i isključivo iz sučeljavanja (teorijskih, političkih ili ideoloških) zagovornika i protivnika nego i iz velikih razilaženja oko samog određenja multikulturalizma. Jedna od najosnovnijih polaznih pretpostavki jest ta da se o multikulturalizmu govori u demografsko-deskriptivnom, ideološko-normativnom i programsko-političkom smislu. Sve to znači da ideje i koncepti multikulturalizma često izražavaju mješavinu onoga što jest i onoga što bi trebalo biti, tj. njegova je upotreba deskriptivna, analitička i normativna.

Priznavanjem multikulturalnosti, suvremena demokratska društva morala bi odbaciti duboko usađenu predstavu o nacionalnoj državi kao kulturno homogenoj zajednici ili zajednici koja u procesu modernizacije teži takvome cilju. Zbunjujuće može djelovati, primjerice, demokratska Njemačka koja još uvijek nije jasno priznala da je useljenička zemlja. Konzervativna premijerka Angele Merkel, izjavila je da s multikulturalizmom Njemačke gotovo. No nepobitna je činjenica ta, da u Njemačkoj već desetljećima živi više milijuna stranaca, a mnogi su u njoj rođeni. Zbog čega danas vladaju veliki prijepori za i protiv multikulturalizma? Možda bi nekim društvima bilo lakše prihvatiti multikulturalnost kada ih takvo stajalište ne bi unaprijed obvezivalo na multikulturalističku politiku, na onu vrst zakonodavne orijentacije koja stanje kulturne različitosti uzima kao prednost i bogatstvo, te ga nastoji održati u svim sferama društvenog života. Postoji strogo razlikovanje pojmova 'multikulturalan' i 'multikulturalistički'. Prvim treba označiti empirijski utvrdivu činjenicu o postojanju kulturno (etnički, vjerski, jezički) različitih grupa u nekoj zemlji, a drugim

pozitivnu i aktivnu orijentaciju (normativnu, ideološku, političku) odlučujućeg dijela njezinih vladajućih političkih snaga.¹

Sva kulturno različita društva suočavaju se s pitanjima multikulturalizma, bez obzira priznaju li ga političkom agendom ili službenom politikom. Ona jednostavno više ne mogu izbjeći konfliktne zahtjeve društvenih grupa s formiranim i kulturnim praksama, koje više ili manje odudaraju od dominantnih kulturnih obrazaca.² Razlozi su različitosti, odnosno ustrajavanja na posebnim identitetima, složeni i višestruki (post-kolonijalizam, globalizacija, međunarodne migracije, reafirmacija nacionalnih manjina, osvještavanje domorodačkih naroda, politika identiteta itd.)

Oštre debate koje se vode između zagovornika multikulturalizma i njegovih protivnika zanimljive su jer presijecaju ideološke granice između ljevice i desnice. Desnica multikulturalizam osporava zbog cijepanja nacije, a ljevica zbog 'krivog cijepanja' vertikalno duž etničkih umjesto klasnih linija.³ Možda najzanimljivije 'skidanje maske' multikulturalizma daje Žižek. No, u najširem smislu multikulturalizam predstavlja pogled na svijet, koji ističe da su ljudska bića kulturno određena, odnosno da kulturna pripadnost ljudi uvelike uvjetuje njihove načine života i svjetonazore.

1.2. Različita određenja multikulturalizma

Mnogi su autori pokušali definirati multikulturalizam općenito i nekonfliktno, kako bi određeni rezultati bili općeprihvaćeni. Primjerice, Christine Inglis kaže da je multikulturalizam "odgovor demokratske politike na kulturne i socijalne različitosti".⁴ Prvi se problemi već javljaju postavljanjem pitanja o tomu što jest istinska demokratska politika (direktna ili korporativna neoliberalna demokracija) ili, drugim riječima, socijalna pravda u uvjetima kulturnog pluralizma u društvu. Multikulturalizam uzima mnoge oblike i raspon mogućih određenja teško je odrediti. U Južnoj Africi, u vrijeme aparthejda, termin je korišten za označavanje separatih institucija Afrikanaca i Europejaca. U tom kontekstu osiguravao je pristojan način referiranja na obrazovnu segregaciju. U Njemačkoj, sredinom 1990-tih, multikulturalizam je postao sloganom stranke Zelenih i crvena krpa za konzervativno krilo Kršćanske demokratske stranke, koje strahuje da će ovaj zagaditi njemačku kulturu. Kanada njime označava svoju službenu politiku uređenja međuetničkih odnosa.

¹ Mesić, Milan: *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb 2006., str. 70.

² Isto, str. 70.

³ Isto.

⁴ Isto, str. 58.

Multikulturalisti su svjesni da Zapad više nije središte svemira. U Europi, Kanadi i SAD, manjine, subkulture i emancipacijski pokreti sve više svoje identitete doživljavaju autentično drugačijima. Za njih multikulturalizam osigurava temelje nove socijalne konstrukcije identiteta.

Važno je naglasiti da ideja multikulturalizma znači različite stvari raznim teoretičarima. Multikulturalizam često uključuje i mješavinu onoga što jest i onoga što bi trebalo biti. Nadalje nam to govori da se koristi u dvije osnovne svrhe: analitičkoj i normativnoj. Postoji pokušaj da se multikulturalizam u osnovi shvati kao nastojanje nekih etničkih grupa da održe razlikovanje identiteta angažiranjem u 'politici priznanja'. Tražeći istodobno, u proširenju građanskih prava, protutežu, multikulturalizam ujedinjuje oprečne grupe unutar političke zajednice.⁵

Koje su prepreke promoviranju politike priznanja? Glavna prepreka dolazi od hegemonističke skupine u nekom društvu koja, iz različitih razloga, podržava diskriminaciju i promovira politiku isključivanja. Tako, primjerice, frankofonska zajednica u Quebecu ustrajava na politici očuvanja svoje kulture, ne iskazujući, nimalo volje i podrške prema sličnim zahtjevima indijanskog stanovništva na svom području, ili novih imigranata. Zato se postavlja kritičko pitanje kako liberalne demokracije mogu promovirati multikulturalizam u situacijama gdje jedna ili više etničkih grupa gaji neliberalne, netolerantne kulturne prakse. Ono što je novitet u poimanju multikulturalizma nije multikulturalizam sam po sebi, nego njegova istaknutost i vidljivost kao političkog problema. Sposobnost društvenih učesnika da svoje identitete i interese nametnu kao javnu stvar, odnosno unesu u javnu sferu, značajno je porasla u 21. stoljeću. Skupine čiji su se članovi desetljećima prije borili za jednaku političku i društvenu integraciju, sada zahtijevaju priznavanje svoje političke posebnosti, što stvara veliku pomutnju, primjerice u Europi, gdje se države kulturološki, jezično itd. razlikuju. Može li Europa odgovoriti na izazove integracije drugih kultura politikom kojom je krenula nakon drugog svjetskog rata? Sadašnji pokazatelji govore da ne.

1.3. Will Kymlicka

Može li liberalizam, na sebi svojstven način, prihvatiti kulturne razlike? Ovo je sve praktičnije političko pitanje, s kojim se susreću suvremene liberalne demokracije. Kroz

⁵ Primjerice, prosvjed u SAD pod sloganom "Occupy Wallstreet" uključivao je ljude raznih nacionalnosti, vjeroispovijesti, pa čak i političke opredijeljenosti.

mnoge publikacije, knjige i znanstvena istraživanja vidljivo je da zahtjevi za grupnim manjinskim pravima iznose na vidjelo ograničenja liberalne koncepcije društva. Istovremeno, javljaju se zagovornici liberalizma koji ga nastoje reinterpretirati na način da može odgovoriti na izazove multikulturalizma.

Prema dubokom uvriježenom shvaćanju, liberalizam se izvorno protivio bilo kakvoj državnoj zaštiti posebnih grupnih prava. Drugim riječima rečeno, tradicionalna je pretpostavka liberalizma da poštovanje individualne autonomije ne dopušta političko priznavanje drugih identiteta. Kymlicka je postao jednim od najistaknutijih teoretičara suvremenog liberalizma koji tu tvrdnju pokušava osporiti. U svojoj knjizi *Multikulturalno građanstvo* Kymlicka prvo određuje oblike multikulturalizma, zbog njihove preširoke uporabe. Točnije, usredotočuje se na dva šira obrasca kulturne različitosti. U prvom slučaju, ona proistječe iz inkorporacije prethodno samoupravnih, teritorijalno koncentriranih kultura u neku širu državu. Takve kulture, tj. nacionalne manjine zahtijevaju uvjete (kao što su zahtjevi za autonomijom ili samoupravom) za vlastito i sebi svojstveno samoodržanje kao posebno društvo koje se nalazi uz većinsku, dominantnu kulturu. Drugi oblik iz koje proistječe kulturna raznolikost jest useljavanje pojedinaca i obitelji. Iz takve vrste raznolikosti nastaju udruženja koja Kymlicka naziva etničkim grupama.⁶ Njihov je cilj opća integracija te nastojanje da budu prihvaćeni kao punopravni članovi društva. Etničke grupe iz svog udruženja najčešće teže tomu da dobiju nešto veće priznanje njihovog etničkog identiteta, no svrha im nije da postanu odvojena i samoupravna nacija koja ide uz šire dominantno društvo, nego da preinače institucije i zakone glavnog toka društva,⁷ kako bi više uživali kulturne razlike.

Kao različite tipove multikulturalnosti Kymlicka također razlikuje multinacionalne i polietničke države. Multinacionalne države prvenstveno se odnose na suživot više nacija, koje zauzimaju isti teritorij, dijeleći zajednički jezik i kulturu. Mnoge su zapadne demokracije multinacionalne, primjerice SAD, koji je inkorporirao više nacionalnih manjina, kao što su Indijanci, Portorikanci itd. To, pak, ne znači da sebe građani ne mogu smatrati pripadnicima jednog naroda, kao što je slučaj u Švicarskoj. Drugi je izvor kulturnog pluralizma useljavanje. Tradicionalne useljeničke zemlje SAD, Kanada i Australija počele su nakon drugog svjetskog rata primati sve veće skupine radnih imigranata i izbjeglica. Do 1960-tih od useljenika se

⁶ Kymlicka, Will, *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*, Školska knjiga, Zagreb 2006., str. 19.

⁷ Isto, str. 19.

očekivalo da se što prije i bezuvjetno asimiliraju u dominantnu kulturu. Ono što se dogodilo već u narednom desetljeću bilo je sve otvorenije i odlučnije zahtijevanje manjinskih grupa, posebno etničkih, za priznavanje njihovih kulturnih različitosti, te se sukladno tomu u tim društvima počinje provoditi tolerantnija politika. Kymlicka smatra da se posebnost manjinskih i etničkih grupa prvenstveno očituje u njihovom obiteljskom životu i dobrovoljnim udruženjima koja nisu protuslovna njihovoj institucionalnoj integraciji. Oni i dalje sudjeluju u javnim institucijama vladajuće kulture i u javnom životu koriste službeni jezik.

Država može biti istodobno multinacionalna, kao što su Kanada ili SAD (kao rezultat kolonizacije ili pokoravanja), i polietnička (posljedica useljavanja pojedinaca u obitelji). Ako obje označimo multikulturalnim državama, shvaćanje multikulturalizma dovodimo do slijepice ulice. Iz jednog takvog shvaćanja 1970-tih, Kanadska je vlada pokrenula multikulturalističku politiku koja se sastojala u promociji polietničnosti, a ne asimilaciji useljenika. To je izazvalo oštru kritiku. Naime, francuski su se Kanadani usprotivili politici multikulturalizma, jer su mislili da se njihovi zahtjevi za status nacionalnosti svode na razinu useljeničke etničnosti. S druge je strane prevladavao strah da će se takvom politikom useljeničke grupe smatrati nacijama i da će poticati razvoj institucionalno dovršenih kultura uz bok Francuzima i Englezima. Nijedan od tih strahova nije opravdan, jer je multikulturalizam politika podržavanja polietničnosti unutar nacionalnih institucija Engleske i Francuske.

Termin kulture, također, veoma je širok pojam. On uključuje i širok raspon neetničkih skupina, primjerice homoseksualce, lezbijke, invalide, ateiste, koji iz različitih razloga mogu biti isključeni iz društva. U tom se slučaju pod kulturom misli na svojevrsni *ethos*, kao što su posebni običaji i obrasci ponašanja pojedinih skupina. Iz tog se razloga Kymlicka usredotočuje na dvije vrste multikulturalizma, koje proizlaze iz nacionalnih ili etničkih različitosti, a sukladno tome, pojam kulture upotrebljava se kao sinonim za naciju ili narod, koja zauzima određeni teritorij i koja dijeli poseban jezik i povijest. Marginalizacija i diskriminacija žena, homoseksualaca, lezbijki, invalida i drugih deprivilegiranih grupa nije etnički uvjetovana, te ju nalazimo i u homogenim nacionalnim državama, kao i u nacionalnim manjinama i etničkim skupinama.

Danas, kada su gotovo sve liberalne demokracije ili multinacionalne ili polietničke, više ili manje svaka je od njih izložena izazovima multikulturalizma. Iz tih izazova, nadalje, proistječu zahtjevi za priznavanjem i uvažavanjem nacionalnih i etničkih razlika. Marksistička ili feministička kritika tvrdi da se liberalna provenijencija usredotočuje na materijalističko,

instrumentalno ili konfliktno shvaćanje, a u mnogim se liberalnim demokracijama sve više uvažava mišljenje da se neki oblici grupne različitosti mogu zaštititi samo ako njihovi pripadnici imaju stanovita »grupno specifična prava«. Kymlicka razlikuje tri oblika takvih prava:

- a) pravo na samoupravu;
- b) polietnička prava;
- c) prava na posebnu predstavljenost.⁸

Pravo na samoupravu koristi se u većini multinacionalnih država, jer su njihove konstitutivne nacije sklone zahtijevati neki oblik političke autonomije ili teritorijalne nadležnosti, kako bi očuvale svoje kulture i osigurale im daljnji razvoj. Jedan od pravno-političkih instrumenata priznavanja prava na samoupravu jest federalizam.⁹

Polietnička prava osiguravaju se u vidu javnog financiranja etničkih udruženja, njihovih medija i manifestacija. Kada je 1960-tih popustila politika asimiliranja useljenika, novi model koji se javio bio je taj da se na etničku različitost pokuša odgovoriti tolerancijom 'dobrohotnim nemarom'. No ubrzo je postalo jasno da su potrebni puno veći naponi kako bi se iskorijenila diskriminacija i predrasude. Tu dolazi do pojave polietničkih prava. Također, i tu se javljaju neki vrlo kontroverzni zahtjevi, kao što je izuzeće od zakona koji neke etničke i vjerske skupine stavljaju u nepovoljan položaj s obzirom na njihove običaje. Tako su Židovi i muslimani u Britaniji tražili da za njih ne vrijedi nedjelja kao neradni dan, te da imaju pravo na obredno klanje životinja. Sikhi su u Britaniji i Kanadi zahtijevali da ne moraju skidati svoje turbane i nositi zaštitne šljemove dok voze motocikle, te da kao policajci ne moraju nositi službene šešire. Puno poznatiji primjer dolazi iz Francuske, gdje se javio zahtjev muslimanskih djevojaka za izuzeće od školskih pravila odijevanja, kako bi mogle nositi svoj tradicionalni čador. Glavna svrha polietničkih prava potiče i odnosi se integraciju etničkih skupina u šire društvo.

Kako su zapadne demokracije došle pod udar radikalno demokratskih kritika zbog stvarne nezastupljenosti raznovrsnih manjinskih i deprivilegiranih skupina, javlja se sve veći interes nacionalnih manjina i etničkih, kao i neetničkih skupina za pravima na posebnu predstavljenost. Ona su odgovor na sustavnu zapostavljenost ili određenu zapreku u političkom procesu, koji onemogućuju da njihovi glasovi dođu do punog izražaja. Prava na

⁸ Isto, str. 13.

⁹ Isto, str. 20.

posebnu predstavljenost smatraju se privremenima dok se ne otklone društvene strukturalne prepreke u demokratskom sudjelovanju tih skupina.

Može li liberalizam prihvatiti zahtjeve etničkih i nacionalnih manjina za grupno diferencirana prava (premda ih u svom vlastitom principu negira. Poznato je temeljno načelo kojim se obvezuje liberalna demokracija, a to je obveza prema slobodi pojedinca i jednakosti svojih građana kao pojedinca)? Oko tog pitanja vrti se rasprava između individualnih i kolektivnih prava. Mnogi liberali na to pitanje odgovaraju negativno, dokazujući da grupno-diferencirana prava podržavaju kolektivističko gledište. Kymlicka se ne slaže s time, te tvrdi da takve pretpostavke proizlaze iz pogrešne interpretacije liberalizma. Prvi problem javlja se u poimanju kolektivnih prava. On je preširok i raznolik. Može uključivati sindikalna, korporacijska i razna druga kolektivna prava koja imaju jako malo zajedničkog. Kymlicka tvrdi da je pogrešno kolektivna prava svrstavati u prava kojima se koriste kolektivi, po čemu se oni bitno razlikuju od individualnih prava. Važno je uočiti dvije vrste zahtjeva što ih može postaviti neka etnička ili nacionalna grupa. Prvi se tiču odnosa prema vlastitim pripadnicima, a drugi prema širem društvu. Jedni i drugi trebali bi štiti stabilnost manjinskih zajednica. Pri tome valja razlikovati 'unutarnja ograničenja' koja štite od destabilizirajućeg utjecaja unutarnjeg protesta (nepridržavanje tradicionalnih praksi ili običaja pojedinih članova) i 'izvanjsku zaštitu'¹⁰ koja štiti od izvanjskih odluka dominantnog društva.

Ovi se oblici prava mogu označiti kolektivnim pravima. Pravom na unutarnja ograničenja nacionalne manjine ili etničke skupine koriste državnu moć, kako bi ograničile slobodu vlastitih pripadnika u ime grupne solidarnosti. Iz toga proizlazi jedan drugi problem koji ukazuje na gušenje slobode i autonomije pojedinaca, kao posljedice koje na prvo mjesto stavljaju kolektivna prava naspram individualnih, što je vidljivo u teokratskim i patrijarhalnim kulturama, poput Irana ili Saudijske Arabije, gdje su žene ugnjetavane i gdje se legalno provodi vjerska ortodoksija.

U pogledu 'izvanjske zaštite' može proizaći problem, ne od ugnjetavanja pojedinca unutar manjinske skupine, nego diskriminacije članova drugih skupina.¹¹ Najčešće nacionalne manjine i etničke skupine traže grupno-diferencijalna prava radi zaštite od nepravdičnih ili grupno neosjetljivih odluka političke većine, pri čemu mogu u potpunosti poštovati jednaka građanska i politička prava svojih pripadnika. Kymlicka također navodi da unutarnja

¹⁰ Isto, str. 54-55.

¹¹ Primjerice, sustav aparthejda u Južno Afričkoj Republici.

ograničenja postoje i u kulturno homogenim društvima, jer gotovo ni jednoj kulturi nije strana praksa da se radi vlastite opstojnosti zaštiti od mogućeg unutarnjeg suprotstavljanja.¹² Manjinske zajednice mogu tražiti jednu ili drugu, ili obje vrste zaštite. O njihovim zahtjevima ovise fundamentalno različite koncepcije manjinskih prava. Unutarnja ograničenja i izvanjska zaštita kao prava također mogu poslužiti i u liberalnoj opciji, kako tvrdi Kymlicka, na način "da Liberali mogu i da bi morali pristati na određene izvanjske zaštite, tamo gdje one promiču odnose između grupa, ali da bi trebali odbaciti unutrašnja ograničenja koja sputavaju pravo pripadnika grupe da dovode u pitanje i revidiraju tradicionalne prakse".¹³ Tu se može primijetiti da je dvosmisleni termin 'kolektivnih prava' beskoristan kao oznaka za grupno-diferencirana državljanstva. Tu se također ne razlučuju unutrašnja ograničenja od izvanjskih zaštita. „Izvanjske bi zaštite trebale osigurati da ljudi mogu održavati svoj način života ako tako odluče, te da ih u tome ne sprečavaju odluke ljudi izvan njihove zajednice. Unutrašnja bi ograničenja trebala prisiliti ljude da održavaju svoj tradicionalan način života, i onda kad se za to ne bi dobrovoljno odlučili, zato što neki drugi način života drže privlačnijim."¹⁴ Tu bi se za oba slučaja moglo reći da je cilj ograničavanje 'izvanjskih utjecaja'.

Najveći problem s pojmom kolektivnih prava jest taj što navodi lažnu opreku s individualnim pravima, budući da se mnogim oblicima grupno-diferenciranog državljanstva zapravo koriste pojedinci. Neka od tih prava mogu se dodijeliti grupi kao cjelini, ali i njezinim pojedinačnim članovima. Tako je pravo frankofona u Kanadi, da se na saveznom sudovima koriste francuskim, dodijeljeno pojedincima, koji se njima koriste. Za razliku od toga, posebnim pravima starosjedilačkih naroda na lov i ribolov obično se koristi rod ili pleme i o tome odlučuje vijeće određene manjinske zajednice. Član plemena ne može se žaliti ako mu vijeće uskrati pravo lova, jer to nije njegovo individualno pravo. Pravo Kvebečana na očuvanje i promicanje svoje kulture dodijeljeno je Quebecku kao provinciji i potvrđeno postojećim sustavom federalizma.¹⁵ Kymlicka nastoji razviti karakteristično liberalan pristup manjinskim pravima, no svjestan je da se ne može osloniti na liberalnu tradiciju, budući da unutar nje postoji izrazita raznolikost gledišta, od kojih je većina oblikovana povijesnim slučajnostima i političkom nuždom.

¹² Primjerice zakonska izuzeća koja su dopuštena u SAD i Kanadi, gdje se nekim starim kršćanskim sektama, kao što su amiši, menoniti, huteriti, duhoborci, dopustila i pravno regulirala praksa unutarnjeg ograničenja.

¹³ Kymlicka, W.: *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*, str. 56.

¹⁴ Isto, str. 294.

¹⁵ Isto, str. 68.

Kymlicka, pošto se bavi multikulturalnim građanstvom, koje se odnosi na etničke i nacionalne skupine, usredotočuje se na socijetalnu kulturu. To je ona vrst kulture "koja svojim pripadnicima osigurava smislene načine života u punom rasponu ljudskih aktivnosti, uključujući društveni, obrazovni, vjerski život, razonodu, te ekonomski život, obuhvaćajući i javnu i privatnu sferu. Te su kulture uglavnom teritorijalno koncentrirane i utemeljene na zajedničkom jeziku".¹⁶ One nisu uvijek postojale već su rezultat procesa modernizacije. Kako Kymlicka tvrdi, nacionalne manjine i etničke skupine bitno se razlikuju s obzirom na socijetalnu kulturu. Premda se od useljenika više ne očekuje da se u potpunosti prilagode normama i običajima dominantne kulture, to ne znači da se oni neće ili ne žele integrirati u većinsko društvo, jer ne teže stvaranju posebnih i institucionalno dovršenih, socijetalnih kultura. Na primjer, trećoj generaciji, ako ne već i ranije, učenje materinskog jezika ne razlikuje se od učenja stranog jezika. "Situacija nacionalnih manjina u Sjedinjenim Državama, tj. zajednica čija je postojbina inkorporirana pokoravanjem, kolonizacijom ili pridruživanjem savezu – vrlo je različita. U vrijeme svoje kolonizacije, mnoge od njih su tvorile svoje socijetalne kulture odvojene od anglofonske kulture. One nisu morale obnavljati svoju kulturu u novoj zemlji, budući da su im jezik i povijesne pripovijesti već bile utjelovljene u cijelom skupu socijalnih praksi i institucija, obuhvaćajući sve aspekte društvenog života."¹⁷ Na kraju dolazimo na ključno i polazno pitanje odnosa liberalizma i individualizma slobode. Značajka je liberalizma da osigurava ljudima slobodu odabira neke koncepcije dobrog života, kao i slobodu da preispituju svoje vlastite odluke i donose nove. Ako postavimo pretpostavku da naša uvjerenja o dobrome životu mogu biti pogrešna i podložna promjeni, što jest i jedno od temeljnih načela liberalizma, tada vidimo da, primjerice po pitanju religije, "liberalno društvo ne samo da pojedincima osigurava slobodu da slijede svoju postojeću vjeru nego im dopušta i da za svoju postojeću vjeru traže nove sljedbenike ili da dovedu u pitanje učenje svoje crkve, ili da se u potpunosti odreknu svoje vjere i obrate na drugu vjeru ili ateizam".¹⁸ Liberalni teoretičari kulturu i nacije smatraju temeljnim jedinicama liberalne političke teorije. U tom smislu 'većina liberala su liberalni nacionalisti'. Upravo zato što nacionalni identitet ne počiva na zajedničkim vrijednostima, on pruža siguran temelj za individualnu autonomiju i samoidentitet. Liberalno gledište, koje brani Kymlicka, tvrdi „da se ljudi mogu odmaknuti i procijeniti moralne vrijednosti i tradicionalne načine života, te da im ne treba dati zakonsko

¹⁶ Isto, str. 113.

¹⁷ Isto, str. 116.

¹⁸ Isto, str. 115.

pravo da to čine, nego socijalne uvijete koji povećavaju tu sposobnost (npr. liberalno obrazovanje)".¹⁹

1.4. Forme liberalnog multikulturalizma

Ne postoji općeprihvaćena definicija 'liberalnog multikulturalizma', stoga svaki pokušaj davanja jedinstvene definicije koja bi obuhvaćala sve njegove različite forme dovodi do toga da bi ona bila previše neodređena da bi bila upotrebljiva. *"Može se reći da je liberalni multikulturalizam shvaćanje po kojem država treba poštovati poznati sklop općih građanskih, političkih i društvenih prava državljana, koja su zaštićena u svim ustavnim liberalnim demokracijama, kao što bi i trebala usvojiti različita prava ili političke mjere namijenjene posebnim skupinama, kojima kani uvažiti i prilagoditi zasebne identitete i težnje etno-kulturalnih skupina."*²⁰

Korisniji pristup razumijevanju logike liberalnog multikulturalizma shvaćanje je na što on odgovara, odnosno spram čega reagira. Svim multikulturalnim borbama zajedničko je odbacivanje ranijih modela unitarne, homogene države-nacije. Donedavno, većina svjetskih država težila je postati »država-nacija«. Po tom modelu, država je shvaćena kao posjed dominantne nacionalne skupine, koja je državu koristila za promicanje svog identiteta, jezika, povijesti, kulture, literature, mitova, religije, te koja je državu definirala kao izraz svoje državnosti. (Ta dominantna skupina obično je većinska, ali ponekad je i neka manjina bila u stanju uspostaviti prevlast – npr. bijelci u Južnoj Africi za režima aparthejda.) Svi koji nisu pripadali toj dominantnoj nacionalnoj skupini bili su izloženi asimilaciji ili marginalizaciji.

Nema ničeg »prirodnog« u takvim državama-nacijama. Vrlo je malo zemalja na svijetu koje su povijesno jednonacionalne. U većini zemalja ta iluzija nacionalne homogenosti trebala se aktivno konstruirati od strane države putem cijelog niza političkih mjera, kojima se poticao poželjni nacionalni identitet uz istodobno potiskivanje bilo kakvih alternativnih identiteta. Javnom politikom promicali su se i konsolidirali zajednički nacionalni jezik, nacionalna povijest i mitologija, nacionalni junaci, nacionalni simboli, nacionalna literatura, nacionalni obrazovni sustav, nacionalni mediji i nacionalna vojska.

Narav politike za homogenizaciju nacije varira od zemlje do zemlje, od regije do regije. U većini zapadnih zemalja postoji jedna dominantna etnonacionalna skupina, koja formira jasnu većinu stanovništva (npr. Grci u Grčkoj, Kastiljanci u Španjolskoj itd.), pa se

¹⁹ Isto, str. 136.

²⁰ Phillips, Anne, "Multikulturalizam bez kulture" // *Tvrđa*. - (2009), str. 95.

politika homogenizacije nacije koristila za nametanje jezika i kulture te dominantne skupine ostatku stanovništva. Evo nekih političkih mjera za ostvarivanje tog cilja:

'donošenje zakona o službenom jeziku s kojim jezik dominantne skupine postaje jedini službeni »nacionalni« jezik i koji onda postaje jedini jezik birokracije, sudstva, javnih službi, vojske, visokog obrazovanja, itd.;

- gradnja nacionalnog sustava obveznog obrazovanja s kojim se promiče standardizirani školski program usredotočen na jezik/literaturu/povijest dominantne skupine (redefiniran je kao »nacionalni« jezik, literatura, povijest);

- centralizacija političke moći, eliminacija postojećih oblika lokalnog suvereniteta/ autonomije koji su povijesno imale manjinske skupine, tako da se sve važnije odluke donose na forumu u kojem dominantna skupina ima većinu;

- širenje jezika i kulture dominantne skupine putem nacionalnih kulturnih institucija, uključujući nacionalne javne medije i javne muzeje;

- usvajanje državnih simbola s kojima se veliča povijest, heroji i kultura dominantne skupine, što se primjerice vidi u izboru nacionalnih blagdana, nazivima ulica, građevina, planina, itd.;

- konstrukcija unificiranog pravnog i pravosudnog sustava koji djeluje na jeziku dominantne skupine i koristi se njenom pravnom tradicijom, te ukidanje svih prijašnjih pravnih sustava kojima su se koristile manjinske skupine;

- usvajanje politike nastanjivanja koja potiče pripadnike dominantne nacionalne skupine da se nastane u područjima na kojima su manjinske skupine povijesno obitavale, tako da se manjine preplave čak i u njihovom povijesnom zavičaju;

- usvajanje politike useljavanja po kojoj je poznavanje »nacionalnog« jezika/povijesti uvjet za dobivanje državljanstva, a uglavnom se protežiraju oni useljenici koji dijele jezik, religiju ili kulturu dominantne skupine;

- oduzimanje zemljišta, šuma i ribolovnih područja koja su pripadala manjinskim skupinama i urođenicima, proglašavajući ih »nacionalnim« bogatstvom koje se koristi u interesu nacije.²¹

Rezultat takve politike dovodi do centralizacije cjelokupne političke i zakonodavne moći u kojima dominira većinska skupina; protežiranje jezika i kulture dominantne skupine u

²¹ Isto, str. 96.

svim javnim institucijama, koje su obično rasute diljem teritorija države; učiniti da manjinski jezici i kulture postanu nevidljivi u javnom prostoru.

Slična politika provedena je u većini post-komunističkih, te postkolonijalnim zemljama u kojima prevladava dominantna etnička skupina (npr. Malezija, Tajland, Šri Lanka, Etiopija, Sudan).²² Situacija je u postkolonijalnim državama nešto drugačija jer nijedna etnička skupina ne tvori brojčanu većinu. U tim se slučajevima obično uzima bivši kolonijalni jezik za službeni nacionalni jezik, a kolonijalna pravna tradicija osnova je nacionalnog pravnog sustava, uz isključivanje svih urođeničkih jezika i pravnih tradicija. No, čak i u takvom kontekstu, politika stvaranja države usmjerena je na izgrađivanje homogene nacionalne kulture, koja je svoj oslonac pronašla u centraliziranoj vlasti, nacionalnom pravosuđu i obrazovanju.

Gotovo svaka zapadna demokracija u nekom je razdoblju težila idealu nacionalne homogenosti, kao i gotovo sve postkomunističke i postkolonijalne države. Kako je vrijeme odmicalo, sve više zapadnih demokracija okanilo se tog cilja nauštrb multikulturalnog modela države. Ali, u određenim se razdobljima, naročito kriznim (ekonomskom ili socijalnom), gotovo svaka zapadna demokracija nastojala odrediti kao jednonacionalna država. Možda je jedina iznimka na zapadu Švicarska.²³ Švicarska nikad nije pokušala izgraditi jedinstveni nacionalni jezik na području svoje države. Uvijek je držala da manjine koje govore francuski i talijanski trebaju bez ikakvog ograničenja postojati kao zasebne jezične skupine.

Težnja nacionalnoj homogenosti povijesno je opravdavana na svakojake načine. U nekim kontekstima govorilo se da država treba biti jedinstvena kako bi se bolje obranila od vanjskih ili unutrašnjih neprijatelja, kako bi se izgradila građanska solidarnost nužna za socijalnu državu. Ili, da je kulturalno jedinstvenom državom lakše upravljati, pa će onda imati efikasnije tržište rada. Takva opravdanja uglavnom protežiraju rasistički ideolozi, po kojima su manjinski i urođenički jezici i kulture zaostali i inferiorni, pa i barbarski, nedostojni uvažavanja, odnosno zaštite.

Usvajanje modela homogenizacije države, s pratećom politikom i raznim opravdanjima, duboko se odražava u nedržavnim skupinama. Na teritorijima većine država postoje mnoge skupine koje imaju svoj jezik, svoju povijest i kulturu. Takve su skupine

²² Isto, str. 97.

²³ No, rezultati referenduma iz studenog 2009. pokazali su da je 57% Švicaraca protiv izgradnje minareta na području Švicarske države (<http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/prvi-podaci-svicarci-za-zabranu-gradnje-minareta.html>).

uglavnom posve isključene iz procesa gradnje homogene nacije, odnosno uključene su samo pod uvjetom asimilacije i podređenog statusa, koji su praćeni diskriminirajućim, rasističkim i etnocentričnim ideologijama kojima se opravdava homogenizacija nacije. S vremenom je to rezultiralo pojavom isključivanja i pokoravanja manjina, često kombinacijom političke marginalizacije, ekonomskim oslabljivanjem i kulturalnom dominacijom.

Iz tog su razloga razne nedržavne skupine osporile taj pokušaj izgrađivanja homogene države-nacije, zalažući se umjesto toga za neki multikulturalni model države. Principi po kojima funkcionira jedna multikulturalna država jesu raznovrsni.

- a) "Prvo, multikulturalna država uključuje odbacivanje stare ideje kako je država posjed jedne nacionalne skupine. Država bi se umjesto toga trebala shvatiti kako podjednako pripada svim građanima."²⁴
- b) Drugo, kao posljedica, multikulturalna država odbacuje svaku politiku izgrađivanja nacije koja asimilira ili isključuje pripadnike manjinskih, odnosno nedominantnih skupina. Umjesto toga, kaže se da pojedinac treba imati pristup državnim institucijama, da djeluje kao punopravan i jednak građanin u političkom životu, bez prikrivanja ili poricanja svog etnokulturalnog identiteta. Na taj način država preuzima obavezu da prizna i prihvati povijest, jezik i kulturu nedominantnih skupina, kao što je to učinila sa dominantnom skupinom."²⁵
- c) Treće, multikulturalna država priznaje povijesnu nepravdu koju je počinila spram manjinskih/nedominantnih skupina provođenjem politike asimilacije i isključivanja, pokazuje volju da za to dade nekakvu odštetu ili naknadu."²⁶

Ove tri međusobno povezane ideje načelno formuliraju zajedničku borbu za multikulturalizam u državama gdje se pokušava graditi homogena zajednica.

1.5. Raznolikost liberalnog multikulturalizma

Konkretan način na koji neka manjinska skupina želi biti priznata i uvažena, obeštećena za povijesne nepravde, uvelike se razlikuje od zemlje do zemlje, kao i između različitih manjina unutar neke zemlje. Sve različite oblike što ih poprima multikulturalizam u državama nemoguće je sustavno prikazati, no postoje tri opća trenda koja su prisutna u zapadnim demokracijama.

²⁴ Phillips, Anne, "Multikulturalizam bez kulture", str. 98.

²⁵ Isto, str. 98.

²⁶ Isto.

(a) **Starosjedilački narodi** - Trend je koji se odnosi na tretman starosjedilačkih naroda, kao što su Indijanci i Inuiti u Kanadi, Aboridžini u Australiji, Maori na Novom Zelandu, Sami u Skandinaviji, Inuiti na Grenlandu, indijanska plemena u Sjedinjenim Državama. U prošlosti, sve su te zemlje imale isti cilj, očekujući da će starosjedinci na kraju nestati kao zasebna zajednica, poradi umiranja, miješanih brakova ili asimilacijom. Usvojene su brojne političke mjere za ubrzavanje tog procesa, kao što je oduzimanje zemlje starosjedincima, ograničenja u prakticiranju tradicionalne kulture, jezika i religije, te potkopavanje njihovih institucija samouprave.²⁷

Početakom 1970-ih, kao što sam već naveo, došlo je do dramatičnog obrata u toj politici. Danas, sve zemlje (Kanada, Australija Novi Zeland itd.) načelno prihvaćaju ideju o trajnom postojanju zasebnih društava unutar veće zemlje. Priznajući im pravo na zemlju, kulturu i samoupravu kako bi opstali kao zasebna društva.

Zaokret liberalnih demokracija prema multikulturalističkom društveno-političkom uređenju, u pogledu starosjedilaca, očituje se u devet političkih mjera.

- (1) priznavanje zemljišnih prava/posjeda;
- (2) priznavanje prava na samoupravu;
- (3) provođenje povijesnih sporazuma i/ili potpisivanje novih;
- (4) priznavanje kulturalnih prava (jezika, lova/ribolova);
- (5) priznavanje običajnih prava;
- (6) jamstva o predstavljanju/konzultiranju kod središnje vlasti;
- (7) ustavna ili zakonska afirmacija zasebnog statusa starosjedilačkih naroda;
- (8) podupiranje/ratifikacija međunarodnih instrumenata o pravima starosjedilaca;
- (9) afirmativna akcija za pripadnike starosjedilačkih zajednica.²⁸

U razdoblju između 1980. godine pa sve do danas određene političke mjere uspješno su se provodile u nekim zemljama. U odnosu na ove točke, neke od zemalja postale su izrazito multikulturalne, poput Kanade, Danske i Novog Zelanda; nešto umjerenije su

²⁷ Isto, str. 99.

²⁸ Isto, str. 100.

Australija, Finska i Norveška (izuzevši slučaj Breivik), dok je slab pomak zabilježen u Švedskoj i Japanu.²⁹

(b) *Nedržavni/manjinski nacionalizam*. Drugi trend tiče se tretmana nedržavnih »nacionalnih« skupina, kao što su Québécois u Kanadi, Škoti i Velšani u Britaniji, Katalonci i Baski u Španjolskoj, Flamanci u Belgiji, njemačka govorna manjina u Južnom Tirolu u Italiji, te Portorikanci u Sjedinjenim Državama. U tim slučajevima imamo regionalno sabrane skupine koje se smatraju nacijom unutar veće države. Njihov zahtjev za priznanjem, kao nacije, najčešće je bio pokrenut od strane nacionalističkih političkih stranaka. U prošlosti, sve spomenute zemlje pokušale su ugušiti nedržavni nacionalizam. Postojanje nekakve pokrajinske skupine koja posjeduje osjećaj zasebne nacije držalo se prijatnom državi. Svaki osjećaj o zasebnoj naciji potkopavao se na raznorazne načine, često uskraćivanjem istih onih prava kao u slučaju starosjedilaca. (Ograničavanje prava na manjinski jezik, ukidanje tradicionalnih oblika regionalne samouprave, te poticanje pripadnika dominantne skupine da se naseljavaju u zavičaju manjinske skupine, kako bi ih se brojčano nadmašilo čak i na njihovom tradicionalnom teritoriju.)

Ovaj trend zaokreta od potiskivanja nedržavnih nacionalizama prema njihovom uvažavanju putem regionalne autonomije i prava na službeni jezik dovodi do novog multikulturalnog pristupa u pogledu nacionalnih manjina. Šest je političkih mjera koje prikazuju multikulturalni pristup prema nacionalnim manjinama:

- (1) federalna ili kvazi federalna teritorijalna autonomija;
- (2) status službenog jezika, bilo u regiji ili naciji;
- (3) jamstvo predstavnštva u središnjoj vlasti ili Ustavnom sudu;
- (4) javno financiranje sveučilišta/škola/medija na manjinskom jeziku;
- (5) ustavna ili parlamentarna afirmacija »višenacionalnosti«;
- (6) dodjeljivanje međunarodne osobnosti (npr. mogućnost da regija bude zastupljena u međunarodnim tijelima, potpisuje sporazume, ima svoj olimpijski tim).³⁰

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, str. 102.

Zemlje koje imaju znatniju nacionalnu manjinu od preko 100.000 stanovnika, a učinile su izraziti multikulturalni napredak vezan uz nacionalne manjine, jesu Belgija, Kanada, Finska, Španjolska i Švicarska, umjereni pomak imaju Italija, Velika Britanija i Sjedinjene Države, dok su nešto slabiji iskorak učinile Francuska i Grčka .

(c) *Useljeničke skupine.* Treći trend tiče se tretmana useljeničkih skupina. Povijesno gledajući, useljeničke zemlje poput Australije, Kanade, Novog Zelanda i SAD-a imale su asimilacijski pristup imigraciji. Asimilacijskom politikom od useljenika se očekivalo da se asimiliraju u već postojeće društvo. Svaka skupina koja se nije bila u stanju podvrgnuti takvoj kulturalnoj asimilaciji, uopće se nije mogla useliti, odnosno dobiti državljanstvo.³¹

Postoje dvije promjene, vezane uz useljeničke skupine, koje su se javile s kraja 1960 - ih: „Prva je usvajanje raso neutralnih kriterija za ulazak, pa su useljenici u te zemlje sve više i više ne-Europljani (i često ne-kršćani); i drugo, usvajanje multikulturalne koncepcije integracije, po kojoj će mnogi useljenici ostati vidljivi i ponosno izražavati svoj etnički identitet, koja preuzima obvezu na strani javnih institucija (kao što su policija, škole, mediji, muzeji, itd.) da se prilagode tim etičkim identitetima.”³²

Takve dvojake promjene pojavile su se, u različitoj mjeri, u svim tradicionalnim zemljama imigracije. Koliko je formalan taj zaokret prema multikulturalizmu, najbolje se može očitati u osam točaka političkih mjera koje se odnose na useljeničke skupine:

- (1) ustavna, zakonska ili parlamentarna afirmacija multikulturalizma, na središnjoj i/ili regionalnoj i općinskoj razini;
- (2) usvajanje multikulturalizma u nastavnom programu;
- (3) uključivanje etničkih predstavnika/senzibilnosti u djelovanje javnih medija ili medijskih dozvola;
- (4) iznimke u odijevanju, zakon o neradnoj nedjelji, itd. (bilo statutom ili sudskom praksom);
- (5) omogućavanje dvojnog državljanstva;
- (6) financiranje organizacija etničkih skupina kao podrška kulturalnim aktivnostima;

³¹ Isto.

³² Isto, str. 103.

(7) financiranje dvojezičnog obrazovanja ili nastave na materinjem jeziku;

(8) afirmativna akcija za slabije useljeničke skupine.

Po proračunu ovih političkih mjera koje omogućuju multikulturalistički zaokret, najbolji zaokret učinile su četiri tradicionalne imigracijske zemlje, od kojih su neke izrazito uspješne poput Australije i Kanade, a neke umjereno poput Novog Zelanda i SAD-a. Mimo tih tradicionalnih imigrantskih zemalja, skromniji zaokret napravile su Belgija, Nizozemska, Švedska, Velika Britanija, dok se velika većina u osnovi oglušila na taj trend: Austrija, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Norveška, Portugal, Španjolska, Švicarska.³³

Zaokret prema multikulturalizmu u kontekstu useljeničkih skupina očigledno je više osporen negoli u slučaju urođeničkih naroda ili nedržavnih nacionalističkih skupina. Dok je većina zapadnih demokracija napravila odlučan ili nešto skromniji korak prema multikulturalnom pristupu spram urođeničkih naroda i nacionalnih manjina, postoji jasan znak da je prema multikulturalnom pristupu u slučaju useljeničkih skupina došlo do slabe realizacije, pa čak i potpunog odbacivanja, isključivši tradicionalne useljeničke zemlje.

Multikulturalizam kao ideologija

2.1. »Budimo milosrdni«

Sam pojam kapitalizma kao kakva neutralnog društvenog mehanizma jest ideologija u najčišćem obliku. Kako drugačije objasniti da je „Kapitalizam kao sustav, prvi društveno-ekonomski poredak koji de-totalitarizira značenje, gdje je temeljna pouka globalizacije upravo ta da se kapitalizam može prilagoditi svim civilizacijama, od kršćanske do hinduističke i budističke”.³⁴

Poimanje kapitalizma kao svojevrsne ideologije dovodi nas na put da "...iskustvo koje stječemo iznutra, priče koje pripovijedamo sami sebi o nama samima da bismo si objasnili što činimo predstavljaju istinsku laž – istina se nalazi izvana, u onome što činimo".³⁵

„Istinski unutarnja uvjerenja su 'vani', utjelovljena u praksama koje sežu sve do neposredne materijalnosti mojeg vlastitog tijela”.³⁶

³³ Isto.

³⁴ Žižek, Slavoj, *Druga smrt neoliberalizma*, s eng. preveo Srećko Horvat, Fraktura, Zagreb 2000., str. 41-42.

³⁵ Žižek, Slavoj, *O nasilju (šest pogleda sa strane)*, Naklada Ljevak, Zagreb 2008., str. 45.

Stoga shvaćanje prevladavajućeg društveno-političkog koncepta liberalističkog kapitalizma kao ideologije nije nekakva "... lažna ideološka svijest, ili iluzijska reprezentacija realnosti ..."37 Tako da danas, po Žižeku, realnost treba prihvatiti kao ideološku – u smislu da je »ideološka« društvena realnost ona čije samo postojanje implicira ne-znanje učesnika o njezinoj biti. Tj. društvena stvarnost čija sama reprodukcija implicira da pojedinci 'ne znaju što čine'. Ideološka nije lažna svijest (društvenog) bića, već samo to biće u onoj mjeri u kojoj je podržano 'lažnom svijesću'.38 Preciznije rečeno, treba biti radikalniji u istraživanju onih simptoma koji nam nameću ideološku svijest kao »lažnu svijest«. Znači prihvaćanje statusa »meni je dobro u ovom sistemu« jest simptom u kojem ja živim jer mi njegova logika izmiče – no kada se nađem u situaciji lagodnog života, koju mi omogućuje isti taj sistem, dobivam mogućnost interpretacije te lagodnosti, pri čemu simptom »meni je dobro u ovom sistemu« doživljava rasap. (Primjerice, nitko nije mogao ostati ravnodušan u trenucima kada su se na televiziji prikazali šokantni snimci iz Libije gdje su ljudi tukli i na kraju ubili Gadafija.)

Problem humanitarnih akcija ne treba promatrati s kritičke strane na način da se jednima pomoglo, a drugima ne. Akcije takvog tipa imaju puno dublju strukturu i uvjet po kojem funkcioniraju. Svjedoci smo brojnih humanitarnih akcija gdje se poznata ušminkana *celebrity* lica smiješe ili zgražaju nad katastrofama dok sudjeluju u pružanju pomoći nemoćnima, progranima, unesrećenima itd. Ne smrdi li to na nešto što je umjetno izazvano? Načini na koji funkcioniraju humanitarne akcije po svom dubljem karakteru „omogućuju da sam kapitalizam izađe iz svog začaranog kruga beskonačnog širenja reprodukcije, stjecanja novca zato da bi ga se još imalo".39 Ovdje završava vlastito negiranje beskrajne akumulacije bogatstva, gdje tzv. Liberalni komunisti (poput Billa Gatesa ili Georgea Sorosa), na prvi pogled dijele svoj novac, a ono što ostaje iza njih jest vladavina njihove ideologije, 'ovako je najbolje i najpoštenije'. Tek tada kapitalistov život postaje smislen, jer doniranjem svog akumuliranog bogatstva u svrhu javnoga dobra negira samoga sebe kao puku personifikaciju kapitala i njegovog reproduktivnog kruženja. Da bi se očuvao današnji krug društvene reprodukcije, pošto se kapitalizam ne može reproducirati sam od sebe, potrebno mu je milosrđe koje je smješteno izvan ekonomskog sustava (kada tzv. Liberalni komunisti doniraju novac, ne pokazuju li tom gestom čin milosrđa koji u nama izaziva simpatičnost?). U tom vidu milosrđe predstavlja čin negiranja samoga sebe (kao što je slučaj u velikih humanitaraca,

³⁶ Isto, str. 137.

³⁷ Žižek, Slavoj, *Sublimni objekt ideologije*, s eng. preveli Nebojša Jovanović, Dejan Kršić i Ivan Molek, Arkzin d.o.o., Zagreb 2002., str. 39.

³⁸ Isto, str. 39.

³⁹ Žižek, S., *O nasilju (šest pogleda sa strane)*, str. 45.

dok njihova apstraktna ekonomska i politička uvjerenja zapravo jesu proizvođači velikih socijalnih i društvenih kriza) što dalje omogućuje nastanak represivne politike tolerantnog liberalnog multikulturalizma kao jedine i ispravne (*ako tako ne postupaš onda si zao, nedruštven, neodgovoran prema zajednici, ne obavljaš svoju građansku dužnost*), gdje vođe poput Billa Gatesa sa smiješkom klimaju glavom. Marginalizacija ljudi ovdje već polagano dobiva svoje konture.

Moto milosrđa jest: „Daj sve, ne traži ništa“. Radikalni istup, prema takvoj društveno-političkoj zajednici, bio bi „Uzet ću vam sve, i vama neću dati ništa“. U konačnici, ljubav bez okrutnosti je nemoćna, kao što je i okrutnost bez ljubavi slaba ...

2.2. Liberalni komunisti

Dva glavna grada globalizacije, Davos (ekskluzivno švicarsko odmaralište) i Porto Alegre (suptropski brazilski grad) u posljednjih 10 godina predstavljali su dvije različite ideologije. Dok su super-bogataši iz Davosa nastavljali svoju politiku, anti-globalistički pokreti, koji su se predstavljali kao alternativa globalnom kapitalizmu, iz Porto Alegrea postupno su se integrirali u Davos. Iz njega su se izrodili 'liberalni komunisti', koji tvrde da je „moguće u isto vrijeme imati globalni kapitalizam (prosperirati kao profitabilan poduzetnik) i ono što ga izjeda (odobravati anti-kapitalističke uzroke društvene odgovornosti i ekoloških pitanja)".⁴⁰

Novi liberalni komunisti javili su se kao odgovor na današnju krizu kapitalizma. Kao što je već spomenuto, kako bi kapitalizam ponovno stao na noge, te da bi se regenerirao, potrebno mu je nešto izvan samog sistema. Nešto što može singularnu ideološku fantazmu kapitalizma objediniti na nov način univerzalnosti. Najbolje se u to uklapaju univerzalni pojmovi poput *ljubavi, milosrđa, dobrote i milostinje*. Stoga nije ni čudo da su među njima ljudi poput Billa Gatesa (koji je do prije 30 godina predstavljao oličenje hackerizma, kao jednog vida subverzivnog djelovanja protiv establishmenta) i Georgea Sorosa (velikog špekulanta s valutama), te vlasnici ostalih korporacija poput Googla, IBM-a, Intela, eBaya. Vješto baratajući svojim znanjem, nošeni motom *djelovati odmah s riječju mudrosti*, novi liberalni komunisti održavaju dinamičku protutežu centraliziranoj birokraciji, zastupaju dijalog i suradnju nasuprot hijerarhijskom autoritetu, fleksibilnost nasuprot rutini, kulturu i znanje nasuprot staroj industrijskoj proizvodnji.

⁴⁰Isto, str. 15.

Dogma liberalnih komunista zapravo je verzija stare »nevidljive ruke tržišta«, kao što je to slučaj u Adama Smitha. Sama ekonomija i njezino funkcioniranje na temelju tržišta i društvene odgovornosti više nisu suprotstavljene, dapače, one su ujedinjene u obostranu dobrobit. Kako je rekao Thomas Friedman, "nitko ne mora biti loš ili podao da bi se bavio biznisom: danas ključ uspjeha predstavljaju suradnja sa zaposlenicima i njihovo aktivno sudjelovanje, dijalog s kupcima, zaštita okoliša i transparentnost poslovanja".⁴¹ Glavnih deset zapovijedi liberalnih komunista su:

- "1. Sve ponudi besplatno (besplatni pristup, autorska prava itd.) i samo naplati dodatne usluge, što će te učiniti još bogatijim;
2. nemoj samo prodavati proizvode nego promijeni svijet: globalna revolucija i društvena promjena svijet će učiniti boljim;
3. budi obziran i dijeli, budi svjestan društvene odgovornosti;
4. budi kreativan: usredotoči se na dizajn, nove tehnologije i znanosti;
5. reci sve: nema mjesta tajnovitosti. Potvrdi i vježbaj kult transparentnosti, slobodan protok informacija, cjelokupno čovječanstvo treba zajedno surađivati i biti u interakciji;
6. ne pristani na klasičan posao od devet do pet, nego se uključi u mudre, dinamične i fleksibilne komunikacije;
7. vrati se u školu i uči trajno znanje;
8. djeluj kao katalizator: ne radi sam za tržište nego potakni nove oblike društvene suradnje;
9. umri siromašan: dodijeli svoje bogatstvo onima kojima je potrebno, s obzirom na to da imaš više nego što možeš ikad potrošiti;
10. preuzmi dužnosti u državi: vježbaj suradnju kompanije s državom."⁴²

Pravila govore i više od samog značenja sadržaja, a koja su danas poprimila poprilično funkcionalnu formu. Formu koja u svom nastojanju boljitka za nekoga izravno oštećuje drugoga. U ideologiji liberalnih komunista ne postoji izrabljivanje radničke klase. Njihova briga su globalni svjetski problemi: glad u Africi, položaj muslimanki, nasilje religijskog fundamentalizma. Njihov stav prema krizama nije klasični stav anti-imperijalizma. Težnja je

⁴¹ Isto, str. 21.

⁴² Isto, str. 24.

naglašena k ujedinenju društava, vlada i biznismena u zajednički pothvat, te pristupiti krizi na kreativan i originalan način. Poslovni interesi koji se iz kriza izvlače, označeni su kao razumljivi sami po sebi. Slučaj Južne Afrike najbolji je pokazatelj kako uz zdravu političku borbu dolazi do stvaranja novih poslovnih interesa. Korporacije su u tom slučaju ispale super borci protiv segregacije, dajući jednake plaće bijelcima i crncima. Bez obzira što su desetljećima podržavale istu takvu politiku! Izlaskom Mandele iz zatvora 1990. i njegovom pobjedom na predsjedničkim izborima 1994. činilo se da je sustav aparthejda i segregacije napokon završio. No, kada s krenulo u pregovore s bivšom vladajućom kastom bijelaca oko ekonomskih pitanja, pojavio se MMF koji je počeo uvjetovati pružanje svoje novčane pomoći, pri čemu je potrebno izvršiti što bržu predloženu denacionalizaciju banaka, kao i odvajanje korporativne djelatnosti od države. To je praktički značilo da se ništa ne mijenja, osim što ste dobili mogućnost izbornog konsenzusa. Mi ćemo vam uvjetovati način života, od socijalne i zdravstvene zaštite, poreza, mogućnosti obrazovanja, pa sve do najosnovnijih životnih uvjeta.

Liberalni komunisti igraju ulogu istinskih građana svijeta. Bill Gates, kao najveći dobrotvor u povijesti čovječanstva, iskazuje svoju ljubav prema svijetu donacijama stotinama milijuna dolara. No, prava je i istinska činjenica u tome da ako želiš dati moraš od nekoga oteti. Kako tvrdi Žižek, "Stari dobri Andrew Carnegie na brutalan je način uposlio privatnu vojsku u svojim čeličanama ne bi li ugnjetavao organizirane radnike i potom dobar dio svog bogatstva razdijelio u obrazovne, umjetničke i humanitarne zaklade."⁴³ Ista je priča i sa Staljinovom kćerkom Svetlanom Alilujevom koja je, nakon bijega u SAD 1967., zgrožena činjenicom kako Zapadna javnost gleda na njezinog oca, napisala Staljinovu biografiju gdje tvrdi kako njezin otac nije bio takvim kakvim se prikazuje, bez obzira što je izvršio čistke u kojima su stradali milijuni ljudi. Dapače, ona ga je opisala kao nježnog i dobrog oca, koji joj je često izjavljivao očinsku ljubav. Stoga, kakva bi bila poveznica između dobrotvornih Liberalnih komunisti i Staljina kao nježnog i brižnog oca? Poveznica se očituje u dvoličnosti, koja je poduprta 'dobrim' djelovanjem. Uzmimo za primjer George Sorosa, bankara i filantropa. Soros predstavlja najbeskrupuloznijeg financijskog špekulanta i manipulatora koji postoji, zajedno s njegovim dvojnikom koji je humanitarno zabrinut za katastrofalne društvene posljedice neobuzdane tržišne ekonomije. Čak je i njegova svakodnevna rutina obilježena ovom dvojnošću: polovicu svog radnog vremena posvećuje financijskim špekulacijama, a drugu polovicu humanitarnim aktivnostima poput doniranja novca za

⁴³ Isto.

kulturne i demokratske aktivnosti u postkomunističkim zemljama, te pisanju tekstova i knjiga, što u krajnjoj mjeri poništava učinke njegovih vlastitih financijskih špekulacija.⁴⁴ Kada Bill Gates donira svoj novac za borbu protiv gladi i malarije, nakon što je skočio koeficijent njegove korporacije na burzi, ili kada Staljin izjavi svojoj kćeri da je voli, nakon što je naredio strijeljanje milijuna ljudi, ne pokazuje li to očajnika koji upravo u takvim situacijama sebe potvrđuje kao svetog čovjeka? Zašto se takvo ponašanje u očajničkim situacijama uzima kao univerzalna dobrota? Zamislimo da se Bill Gates doživotno odseli u nekakav kamp u Etiopiji, sa svim svojim milijardama i da slobodno nastavi doniranje ugroženima ili da je Staljin osobno strijeljao ljude 'koji su zgriješili'. Iz ovoga se jasno daje zaključiti da je očajno stanje gesta fetišističkog poricanja moći⁴⁵: "Znam (da je (socijalna ili ekonomska) kriza jednim dijelom uzrokovana mojim djelovanjem), ali (to) ne želim znati, dakle ne znam. Znam, ali odbijam u cijelosti preuzeti posljedice (onoga) što je dovelo do takvog znanja, tako da mogu i dalje nastaviti kao da ne znam (čineći ono u čemu sam najbolji)...".⁴⁶

Liberalni komunisti gestom fetišističkog poricanja onoga što znaju zapravo nameću multikulturalizam koji zahtijeva potpuno ispražnjenje drugoga da bi bili jednaki. Nije problematična ideja multikulturalizma, već je problematična njena ideologija primjene. Svaka ideologija koja se počne primjenjivati, kao nešto konkretno, na površinu izbacuje sva kritička stajališta i razlike, kao i same proturječnosti koje se nalaze u ideologiji. Pa zar nije to slučaj upravo i s ovom tolerantno dijaloški usmjerenom multikulturalističkom ideologijom? Koja zapravo da poštuje sve razlike koje izlaze na površinu, njenom ih primjenom nasilno ukida!

Progresivni liberali ostali su zgroženi populističkim rasizmom progona Roma koji se zbio u Francuskoj 2010. Ipak, pažljiviji pogled otkriva koliko njihova multikulturalna tolerancija i poštovanje različitosti ima zajedničkog s onima koji zastupaju anti-imigracijsku politiku i ističu potrebu da se drugi drže na pristojnoj distanci. To dalje govori, kako bi temeljna ideološka kategorija liberalnog multikulturalnog procesa zaživjela u realnosti kao kulturalizacija politike, potrebno je odstraniti svaki sadržaj iz forme.⁴⁷ Preciznije rečeno, ja sam multikulturalan prema tebi sve do trenutaka dok te moj vlastiti bezformalni sadržaj gleda

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Fetišizam moći ovdje navodim u smislu privilegiranih pod prikrivenom uzrečicom: „Ja mogu i hoću, a ti ne možeš i ne smiješ“.

⁴⁶ Žižek, S., *O nasilju (šest pogleda sa strane)*, str. 49.

⁴⁷ Pri čemu danas samo privilegirani (političke elite, bankari, veliki šefovi korporacija i multimedija) mogu posjedovati jedno i drugo. Dok se sve temelji na demokratskom konsenzusu jednog glasa, njihov glas na ovalnim stolovima odlučuje za milijune, pri čemu je moj lišen bilo kakve mogućnosti pravog djelovanja. Tako da je moj jedan glas samo puka forma građanske dužnosti, lišena svog istinskog sadržaja.

kao predstavu čiste forme, no ako netko ulazi u moj prostor kao čisti sadržaj, ja se mogu naći uznemirenim ili uvrijeđenim.⁴⁸

Umjesto da zbližava i širi dijalog, multikulturalizam sve više odjeljuje i marginalizira ljude. Putem marginalizacije on vrši nasilno ukidanje razlika i poštovanja istih. Kako današnja istinska premisa liberala zapravo i glasi "Drugi su OK, poštujem ih", "ali oni ne smiju odveć duboko ulaziti u moj osobni prostor. U momentu kada to učine, oni me uznemiravaju". Time postaje jasnim: centralno je ljudsko pravo u pozno-kapitalističkim društvima, pravo da ne budem uznemiravan, a ono je uistinu pravo da ostanem na sigurnoj daljini od drugih.

2.3. Kulturalizacija politike

Baš su iz tog razloga pariški nemiri jako zanimljivi. Premda sudionici nisu imali formulirane zajedničke zahtjeve niti bilo kakve programe, kao ni utopističku viziju za ono za što se bore, znak su ipak nečeg posebnog. Tu nije riječ o pukom islamskom fundamentalizmu, kako su navodili francuski mediji, štoviše muslimanska džamija bila je jedna od prvih zgrada koje su zapaljane, ili o pukom anarhizmu uništavanja. To je posebno zapravo odgovor koji ne prihvaća politiku tolerancije kakvu nameće današnja post-politička zamjena za propale kapitalističke projekte stvaranja države blagostanja, kao i kvazi socijalističke projekte koji su propali početkom 90-tih. Ako je ovo zaista post-ideološka era i ako su ideologije nestale, zašto se javljaju učestali sukobi zapada i islamskog fundamentalizma? Knjiga Samuela Huntingtona *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka* navodi, da se, u post-ideološkoj eri nakon završetka hladnoga rata, željeznom zavjesom ideologije mijenja "baršunasta zavjesa kulture".⁴⁹ Za razliku od svijetle budućnosti "kraja povijesti" Francisa Fukuyame, Huntingtonova slika budućnosti nešto je tmurnija. Fukuyama zastupa stanovište da je kapitalistička liberalna demokracija najbolja formula za društveni poredak, gdje je svaka pojava novog ili alternativnog puta društvenog uređenja isključena i shvaćena kao prepreka koja se mora empirijski prevladati. Osnovna misao sukoba civilizacija više se ne određuje pod tim za koga si, nego *tko si ti*. Stoga je kulturalizacija politike zapravo predznak sukoba civilizacije, koja naznačuje politiku na kraju povijesti.⁵⁰

Kako je uopće moguće kulturalizirati politiku bez pojave nasilja, što ga danas promatramo na Bliskom istoku ili u Francuskoj? Uzmimo za primjer Francusku. U moderno doba Francuska je bila prva zemlja koja je postavila definiciju aktivnoga državljanstva što

⁴⁸ Anglosaksonski zakon o uznemiravanju omogućuje drugom tužbu ako se osoba osjeća uznemirenim zbog nečijeg promatranja.

⁴⁹ Žižek, S., *O nasilju (šest pogleda sa strane)*, str. 118.

⁵⁰ Isto, str. 119.

uključuje sve građane koji prihvaćaju načela Građanske revolucije i francuske kulture. To je načelo koje zagovara republikanski ili civilni model, te definira naciju kao političku zajednicu građana koji postižu državljanstvo na temelju načela rođenja na nekom teritoriju, dakle nevezano s etničkim podrijetlom. Useljenici se moraju identificirati s nacionalnom kulturom, a kulturna je asimilacija cijena koju manjine plaćaju za svoju integraciju u političku zajednicu. U tom modelu nema mjesta za kulturne i etničke razlike. Ono što obilježava kulturu jest to da je ona "istinsko izvorište barbarstva", jer "izravna identifikacija osobe s pojedinom kulturom omogućuje netoleranciju prema drugim kulturama".⁵¹ Stoga su nemiri u Francuskoj rezultat anti-imigrantske politike. Tu je vladalo geslo "Dobro nam došli građani drugoga reda. Vrata su vam otvorena sve dok šutite i radite. Dok su vaša djeca poslušna i integrirana u našu kulturu. Time je status quo zajamčen". No, ono što je uslijedilo krivi je razvoj takvog načela. Kako je moguće da dijete koje se odgaja u kući alžirskih imigranata u potpunosti odbaci kulturni identitet svoje porodice. Takvo zahtijevanje dovodi do uznemirujućeg stanja, gdje takav subjekt više nije niti na "nebu niti na zemlji". Točnije rečeno, izuzimanjem kulturnog identiteta nekom subjektu, te prisilnom kulturnom asimilacijom, dobivamo *kulturizaciju politike*. Pritom taj subjekt ostaje marginaliziran. Stoga je njegova borba puka borba za priključenjem u društvo. Ovdje se, zaista, više ne radi o sukobu ideologija, nego o prikazu uzdrmanog stanja u kojemu se nalazi kapitalizam kao politička opcija na kraju povijesti.

Sukobi na Bliskom istoku također su vid kontradikcije današnje liberalne politike. Jednako kako zapadnjak ne može shvatiti da je neki ekstremni islamski fundamentalist spreman žrtvovati svoj život za harem od dvjesto djevice, tako ni liberalni fundamentalizam ne prihvaća, niti razumije isključenje žena iz političkog i društvenog života islamske zajednice. U modernoj su zapadnjačkoj kapitalističkoj kulturi autonomija i individualna sloboda rangirane iznad dužnosti poštovanja običaja neke zajednice. Takva, liberalna kultura obilježena je mogućnošću slobodnog izbora i netolerantna je prema kulturama u kojima pojedinci nemaju individualnu mogućnost izbora (kao što su brakovi maloljetnika u Indiji ili sporazumni brakovi što ih roditelji dogovaraju iz vlastitih interesa). No i u samom liberalnom svijetu slobodnog izbora nailazimo na brojne pritiske koji se vrše na pojedinca (premalom novca nije ti dostatno da uđeš u krug velikih igrača, te veliki pritisak na žene koje se moraju podvrgavati plastičnim operacijama da bi ostale 'konkurentne'.)

⁵¹ Isto.

U islamskom svijetu zaista postoje teške represije koje su vidljive golim okom (od kamenovanja žena zbog nevjere, cenzure zapadnjačkih medija, propisanih frizura kao što je to primjer u Iranu ...). No, pogleda li se malo поближе, represija koja vlada na Zapadu, vidjet ćemo, puno je opasnija, jer je zamaskirana u obliku slobodnog izbora (zbog čega se žališ? To je tvoj izbor!). Upravo se ovdje može vidjeti ograničenost forme koja je lišena bilo kakvog sadržaja, jer naša vlastita gesta (sadržaj) upravo funkcionira kao puka gesta pristajanja na našu vlastitu represiju (forma). Važnost forme jest u tome da ona ima vlastitu autonomiju i učinkovitost. Kada se usporede žene iz Trećeg svijeta, koje su prisiljene na dogovoreni brak, sa ženom iz zapadne kulture, koja slobodno može izabrati plastičnu operaciju, dolazimo do zaključka da forma slobodnog izbora jest bitna jer otvara prostor za kritičku refleksiju. Sve to pokazuje suprotnost od ideala što ga promovira liberalni kapitalizam, tj. on sam sebi otvara pukotinu za kritički osvrt.

Jasno je vidljivo da se u prikrivanju represije koja se vrši pod pojmom slobodnog izbora najbolje uklapa kulturalizacija politike. Ona svojom *tihom misom* zapravo predstavlja globalni kulturni rat između SAD (koje igraju ulogu svjetskog policajca), i islamskog fundamentalizma (otvorena borba protiv terorizma), te (cinične) Europe, koja jedina može konkurirati SAD u okvirima neoliberalnog kapitalizma.⁵² Realno gledajući, čini se da moramo navijati za nečiji koncept liberalizma, onaj državno-policijski SAD-a, ili onaj anti-imigrantski Europe.

2.4. Gospodo, zar je to multikulturalizam?

Istjerivanje Roma iz Francuske 2010. godine izazvalo je proteste širom Europe – od strane liberalnih medija, kao i najviših političkih figura, i to ne samo onih s ljevice. No, bez obzira na proteste, s istjerivanjem se nastavilo, čime se pokazalo da postoji mnogo dublji problem u okviru europske politike. Ovakvi ružni događaji moraju biti sagledani u kontekstu dugotrajnog zagađivanja političkog prostora u zapadnoj i istočnoj Europi. Donedavno, političkim životom u većini europskih zemalja dominirale su dvije glavne partije koje su se obraćale većinskom biračkom tijelu: partije desno-od-centra (kršćanski demokrati, liberalni konzervativci, narodnjaci) i partije lijevo-od-centra (socijalisti, socijaldemokrati), dok su manje partije (ekolozi, komunisti) računale na uže biračko tijelo.

⁵² Kina postaje primjer nove vrste režima, a to je totalitarna korporativna država (gdje se otvoreno krše temeljne ljudske slobode poput cenzuriranja Interneta, i jednostranačja), dok se Rusija vraća svojim carskim korijenima (kako to pokazuju rezultati najnovijih izbora, zamjena Putina i Medvedeva u političkim dužnostima) gdje svaka primjedba i pokušaj suprotstavljanja vladajućoj kasti završava uhićenjima ili naručenim ubojstvima. Tako da oni u ovom slučaju ne konkuriraju razvoju neoliberalnog kapitalizma.

Nedavni izborni rezultati na zapadu, kao i na istoku Europe, označavaju postepeni nastanak drugačijeg polariteta. Sada je tu jedna dominantna centristička partija koja zastupa globalni kapitalizam, obično s liberalnom kulturalnom agendom (na primjer, tolerancija po pitanju abortusa, gay prava, nacionalnih, religijskih i etničkih manjina). Nasuprot takvoj partiji, stoji narastajuća anti-imigrantska populistička partija, na čijim su marginama rasističke, neonacističke grupe. Najbolji primjer za to jest Poljska gdje su, nakon nestanka bivših komunista, glavne partije "anti-ideološki" liberalni centristi premijera Donalda Tuska i konzervativni kršćani braće Kaczynski. Slične tendencije primjetne su i u Nizozemskoj, Norveškoj, Švedskoj i Mađarskoj. Kako smo tu stigli?

Nakon desetljeća nade koju je održavala država blagostanja, kada su budžetski rezovi građanima uzimani kao privremeni, uz obećanje da će se stvari ubrzo vratiti na normalu, ulazimo u novu epohu u kojoj je kriza, tj. vrsta ekonomskog izvanrednog stanja, praćena neprekidnom potrebom za svim vrstama financijske discipline (rezovi u zdravstvu i obrazovanju, pretvaranje poslova u još nestabilnije i privremenije), kao što je to bio slučaj sa zemljama "Južnog čunja" (Čilea, Argentine i Brazila) 70-tih godina, nastalih vojnim udarima financiranim od strane današnjih tvoraca globalne ekonomije, posebice Milтона Friedmana.⁵³ Kriza jednostavno postaje način života.

Nakon nakon pada željezne zavjese i komunističkih režima u devedesetima, nastupilo je novo doba u kojem je dominantna forma vježbe državne moći postala depolitizirana administracija i koordinacija interesa. Jedini način da se u tu vrstu politike unese strast i da se mobiliziraju ljudi, jest strah (od kriminala, strah od imigranata, strah od ekološke katastrofe, strah od države s visokim teretom poreza i kontrole). Jednako tako i strah od uznemiravanja, koji je dio političke korektnosti (forma liberalne politike straha).

⁵³ Za današnju globalnu ekonomsku krizu, uvelike je zaslužan Milton Friedman i njegova čikaška škola. Škola koja je 70-tih godina vojnim udarom na vlast dovela Pinocheta, te izvela više vojnih udara na demokratski izabrane vlade „Južnog čunja“. To je vrsta ekonomije koja propagira u potpunosti slobodno tržište, bez ikakve, pa čak i najmanje intervencije države. Pri tome dolazi do denacionalizacije rudnih bogatstava (voda, rudnika, šuma), banaka, kao i cjelokupne industrijske proizvodnje; ukratko rečeno, ekonomske baze koja pokreće samu društvenu formu. Nemogućnost države da intervenira pri divljanju valute, rezanju plaća, gubitku besplatnog školovanja, zdravstvene i socijalne skrbi, rasta cijene osnovnih namirnica (kruha, mlijeka, brašna), struje i plina, dovodi državu u potpunu ekonomsku paralizu. Takvi brojni slučajevi javljaju se od Čilea, Južnoafričke Republike, pa sve do današnjih država koje su uzdrmane ekonomskom krizom, poput Grčke, Italije i Španjolske. Stoga ni ne čudi da su usputne pojave takve korporativno-interesne ekonomije, porast neonacizma (otvorenog suprotstavljena imigracijskoj politici), kriminala, razbojništva, prosvjeda i otvorenog nasilja na ulicama između prosvjednika i policije, te u nekim izvanrednim slučajevima i vojske (što je jako dobro prikazano u fenomenalnom filmu Coste-Gavras - *État de siège* iz 1972. godine.)

Politika te vrste još je uvijek jedna od onih koja se oslanja na manipulaciju gotovo shizofreničnom masom. Zato je veliki događaj prvog desetljeća 21. stoljeća bio trenutak kada je anti-imigrantska politika postala *mainstream* i konačno prekinula pupčanu vrpču koja ju je povezivala s partijama krajnje desnice. Tako da se povezivanje sa starim fašizmom ovdje u potpunosti može odbaciti. No, pojava koja se povlači od Francuske do Njemačke, od Austrije do Nizozemske, u novom duhu ponosa zbog kulturnog i povijesnog identiteta, sada nalazi da je prihvatljivo naglasiti da su imigranti gosti koji se moraju asimilirati, htjeli – ne htjeli, u kulturne vrijednosti koje definiraju zajednicu zemlje u kojoj borave. Poruka je jasna: “Ovo je naša zemlja, voli je ili napusti”.

Današnja ekonomska kriza, koja je počela prije tri godine, sve više na svoje tržište plasira novitete koji neutraliziraju temeljni sadržaj proizvoda. Tako tu nalazimo čitavu seriju proizvoda: pivo bez alkohola, šlag bez masnoće, kavu bez kofeina. To nas dovodi do današnjeg tolerantnog liberalnog multikulturalizma kao doživljaja Drugog očišćenog od njegove Drugosti (njegova sadržaja). Stvaranje takve neutralizacije nastalo je mišljenjem blago orijentiranih fašističkih intelektualaca, koji su svoj stav iznosili, 30-tih godina dvadesetog stoljeća, kao “umjereni” antisemiti, što je inačica za razumni antisemitizam. “Mi sebi dajemo pravo da u kinu aplaudiramo Charlie Chaplinu, polu-Židovu; da se divimo Proustu, polu-Židovu; Mi nikoga ne želimo ubiti, mi ne želimo organizirati nikakav pogrom. Ali mi također mislimo da je najbolji način da se preduhitre uvijek nepredvidljive akcije institucionalnog antisemitizma, taj da se organizira razumni antisemitizam”⁵⁴.

Nije li ista logika sada na djelu, u načinu na koji se naše vlade odnose prema “imigrantskoj prijetnji”? Nakon pravedničkog odbijanja direktnog populističkog rasizma kao “nerazumnog” i neprihvatljivog za naše demokratske standarde, one prihvaćaju “razumno” rasističke zaštitne mjere ili, kako nam danas govore blago orijentirani fašisti, neki od njih i socijaldemokrati. Dajemo sebi pravo da aplaudiramo afričkim sportašima i azijskim doktorima, te indijskim programerima. Skriveni je moto tu jasan “mi nikoga ne želimo ubiti, ne želimo organizirati nikakav pogrom. No, također mislimo da je najbolji način da se preduhitre uvijek nepredvidljive nasilne anti-imigrantske obrambene mjere, taj da se organizira razumna anti-imigrantska zaštita”⁵⁵. Ova vizija čišćenja drugog predlaže u potpunosti transparentan prijelaz s direktnog barbarizma na barbarizam s ljudskim licem.

⁵⁴ <http://www.novosti.com/2011/05/neoliberalizmu-treba-strgnuti-ideolosku-krinku/>

⁵⁵ Isto.

Ako je europska kultura kršćanska, onda bi trebali obratiti pozornost prema stajalištu poglavara crkvene institucije, pape Ratzingera, koje je izrazito eurocentrično. To nam stajalište odaje odmaknuće od kršćanske ljubavi prema bližnjem, natrag prema kultno-poganskom zastupanju našeg plemena protiv nasrtljivog i barbarskog Drugog. Iako se takvo stajalište predstavlja kao zaštita kršćanskih i europskih vrijednosti, ono je najveća prijetnja europsko-kršćanskom kulturnom dobru.

2.5. Današnji (multikulturalni) oblici nasilja

Danas, kada je svrši prevladavajućeg tolerantnog liberalnog svjetonazora glavna preokupacija suprotstavljanje svim oblicima nasilja (od izravnog fizičkog do ideološkog), potrebno je razvrstati vrste nasilja kako bi se mogla riješiti njihova problematika. Žižek u svom djelu *O nasilju* navodi tri vrste nasilja:

- a) **Subjektivno nasilje** koje se doživljava „naspram nulte točke ne-nasilja kao narušavanje 'normalnog' mirnog stanja stvari”.⁵⁶
- b) **Objektivno nasilje** je nevidljivi tip nasilja, jer „podržava takvo stanje nulte točke naspram kojega – kad se ono naruši – nasilje doživljavamo kao subjektivno”.⁵⁷
- c) **Sistemska nasilje** jest temeljno nasilje samog kapitalističkog sistema „... neugodnije od bilo kojeg izravnog društveno-ideološkog nasilja u razdoblju nastanka kapitalizma: ovo nasilje više nije moguće pripisati konkretnim pojedincima i njihovim 'zlim' namjerama, jer je ono u cijelosti 'objektivno', sistemsko, anonimno.”⁵⁸

Subjektivno nasilje (ono koje proizvode društveni akteri, zli pojedinci, represivni aparat i fanatična gomila) kao današnja središnja točka nasilja, odvlači pozornost od samog središta problema, brišući sve ostale oblike nasilja da bi i samo igralo aktivnu ulogu u nasilnom činu. Tu bi se izvrsno uklopila anegdota koju navodi Žižek a govori o „...posjetu jednog njemačkog oficira Picassovu pariškom atelijeru za vrijeme rata. Oficir je uočio Guernicu i šokiravši se modernističkim 'kaosom' na slici upitao Picassa: "Jeste li vi to napravili?", na što je Picasso hladno odgovorio: "Ne, to ste vi napravili!".

Pariški nemiri iz predgrađa, 2005. godine, postavljaju isto pitanje upravo današnjoj vladajućoj politici multikulturalnog liberalizma, "niste li vi možda odgovorni za nasilje koje se odvija diljem svijeta?". S obzirom na to da je subjektivno nasilje između tri vrste nasilja ono koje je najlakše vidljivo, čin koji je potreban da se vidi prava situacija stvari jest

⁵⁶ Žižek, S., *O nasilju (šest pogleda sa strane)*, str. 17.

⁵⁷ Isto, str. 17.

⁵⁸ Isto.

odupiranje naglašavanju subjektivnog nasilja (kao u Grčkoj ili Italiji) kojeg proizvodi represivni aparat i fanatična gomila.

Pojam objektivnog nasilja treba, kako tvrdi Žižek, sagledati iz povijesne perspektive koje je svoj novi oblik zadobio u kapitalizmu. Uzrok objektivnog nasilja jest neprekidno i nezaustavljivo kruženje kapitala koji se neprekidno povećava. Riječ je o metafizičkom plesu kapitala, koji samog sebe pokreće omogućujući promjene u stvarnom životu kao i katastrofe. U tom se zapravo krije i fundamentalno sistemsko nasilje kapitalizma. Po Lacanu, ovdje možemo vidjeti „... razliku između realnosti i Realnog”, pri čemu je "realnost, društvena stvarnost stvarnih ljudi uključenih u interakciju i proizvodne procese, dok je Realno nemilosrdna 'apstraktna', sablasna logika kapitala koji odlučuje o tome što se zbiva u društvenoj stvarnosti." Kao što Naomi Klein tvrdi, u svojoj knjizi *Doktrina šoka*, sve dok je ekonomski izvještaj o financijskom stanju neke zemlje zdrav, ostale su stvari 'stvarnosti društva', poput gladi, bijede, socijalne nepravde – nebitne. Bitno je zdravstveno stanje kapitala, a ne stvarnosti.

2.6. Zašto su isključeni?

Nemiri koji su planuli u francuskim predgrađima u jesen 2005. godine, rezultirali su tisućama spaljenih automobila i velikim javnim sukobima između policije i mladih. Nemire je potaknula, kako navode mediji, nesretna smrt dvojice tinejdžera iz imigrantskih obitelji u pariškom predgrađu Clichy-sous-Bois, koji su se, bježeći pred policijom, sklonili u trafostanicu, gdje ih je ubila struja. Koji su uzroci svih tih nemira, s obzirom da su ljudi koji su sudjelovali u pljački i paležu prvotno etiketirani kao islamski fundamentalisti (što se na kraju ispostavilo neistinitim,⁵⁹ jer je jedna od prvih zapaljenih zgrada bila upravo i džamija, što je izazvalo oštru reakciju islamskih vođa u Francuskoj)? Interesan je i podatak da većini intervjuiranih izgreznika čak nije smetala izjava kojom ih je tadašnji ministar obrane Nicolas Sarkozy nazivao "ološem".⁶⁰ Ono o čemu je ovdje riječ jest prosvjed nultog stupnja, nasilni čin protesta u kojem se ne traži ništa. Prave razloge ovakvih nemira treba tražiti u socijalnoj i gospodarskoj isključenosti imigranata. U francuskom parlamentu, primjerice, nema manjina, televizijski voditelji gotovo su isključivo bijelci, kao i većina policajaca.

⁵⁹ "... neredi su imali malo što s Islamom. Tamo nije bilo zelenih zastava, znakova polumjeseca, nije bilo slogana o Palestini, ni islamske retorike. Intervjuirani mladi ljudi su nereligiozni i govorili su o poštovanju, radnim mjestima i diskriminaciji, a ne o džihadu, samoubojstvu i djevicama u raju."

<http://www.thedailybeast.com/newsweek/2005/11/20/europe-needs-a-new-identity.html>

⁶⁰ Osobito je u tom smislu bila zapažena izjava Nicolasa Sarkozyja, ministra unutarnjih poslova i predsjednika vladajuće stranke UMP-a, da su prosvjednici "ološ" koji treba srediti šmrkovima, te da prema njima treba provoditi politiku "nulte tolerancije" i deportirati one koji nemaju francusko državljanstvo. Znakovito je kako se njegova popularnost, poslije toga, povećala!

Nemiri su i posljedica velikog jaza između vladajućih elita i običnih građana. No, što ako je marginaliziranost arapskih i afričkih useljenika druge generacije, koji ne vide mogućnosti da institucionalnim i legitimnim društvenim sredstvima ostvare najistaknutije kulturalne ciljeve zapadnoga društva – izvorni čin francuske, europske i zapadne pobune. Ako tvrdimo da je to europska pobuna, onda usvajamo shvaćanje da je Europa (cinično) multikulturalno društveno-političko uređenje. Pobuna useljenika u Francuskoj bila je pobuna imigranata koji više nigdje ne pripadaju. Oni nisu domaćini, već gosti, i u Francuskoj i autohtonoj domovini njihovih roditelja, te samim time ne žive u potpunosti ni u jednom svijetu.⁶¹

Uzmemo li razmatrati sukobe u Francuskoj kao izvorni čin pobune Zapada, uviđamo da su oni posljedica suvremenog razmaka i rascjepa između (po Lacanu) “Realnog” i “realnosti”, odnosno “svijeta apstraktnog društva (kao ideala)” i “svijeta stvarnog (isključenog) društva”⁶².

Rezultat takvog stanja može se izvesti i iz činjeničnog raspada sadržaja društvene životne forme koja dovodi do pukotine gdje se otvara prostor za politiku identiteta. Podijelimo li društvo na tri frakcije, kao što to čini Žižek, onda dobivamo, intelektualnu radnu snagu, manualnu radnu snagu, i otpadnike.⁶³ Tako da intelektualna radna snaga poprima multikulturalnu politiku identiteta, manualna radnička klasa populističkog fundamentalizma, dok otpadnici poprimaju identitet polu-ilegalnih skupina (kriminalnih bandi, sekti (u ovom slučaju francuski imigrantski prosvjednici) itd.) Stoga bi u "svijet apstraktnog (Imaginarnog kod Lacana) društva 'mogli svrstati današnje intelektualne radnike koji su u službi liberalnog multikulturalizma putem institucionalne vladavine prava, zakona, ekonomije i obrazovanja'. Izumirući sloj su (na simboličkoj razini) stara manualna radnička klasa u kojem vlada fundamentalistički populizam i nostalgija. Dok u 'svijet stvarnog (isključenog) društva', (realnost po Lacanu) ulaze nezaposleni, oni koji žive u slumovima i drugim pukotinama javnog prostora, tzv. otpadnici koji su najekstremnije singularne forme'.

Žižekova dioba društva, kao proletarijata, na tri dijela, rezultira time da su „... intelektualni radnici puni kulturnih predrasuda prema 'primitivnim' radnicima; radnici

⁶¹ U vezi s tim valja ukazati na to kako su u nemirima stradale čak i škole i dječji vrtići, što se može objasniti činjenicom da izgrednici cijelu svoju okolinu doživljavaju kao stranu i nepodnošljivu.

⁶² Žižek, S., *O nasilju (šest pogleda sa strane)*, str. 27.

⁶³ Žižek, S., *Druga smrt neoliberalizma*, str. 205.

izražavaju populističku mržnju prema intelektualcima i otpadnicima; dok su 'otpadnici' neprijateljski raspoloženi spram društva kao takvog".⁶⁴

Teško da se može primijeniti ono što se dade isčitati iz djela Willa Kymlicke. A to je da mjere koje se trebaju poduzeti u Francuskoj moraju, kako bi se spriječile nejednakosti, sadržavati polietnička i predstavnička prava, koja bi uključila etničke grupe unutar nacionalnih grupa, te samoupravna prava, koja bi omogućila manjinama da ravnopravno stanu uz bok većinske nacije.

Mnogi se društveni znanstvenici ne slažu sa Žižekovim stajalištem kako se treba oduprijeti "hermeneutičkom iskušenju" da se traži neko dublje značenje ili skrivena poruka u neredima u francuskim predgrađima, kao i u nekim drugim događajima. Stvar nije u tome da su paljeni objekti (automobili i trgovački centri, kao simboli potrošačkog zapadnog društva) bili nesvjesne želje mladih prosvjednika koji si ne mogu priuštiti luksuz zbog toga što su marginalizirani, ili da je ovdje riječ o islamskom fundamentalizmu. Inače, kako bismo onda objasnili nered koji su 6. kolovoza 2011. počeli u Tottenhamu, te se kasnije proširili i na ostale dijelove Londona (Wood Green, Enfield Town, Ponders End i Brixton). Nakon dva dana neredi su zahvatili i neke od engleskih gradova poput Birminghama, Liverpoola, Nottinghama, Bristola, Kenta i Leedsa.⁶⁵ U tim nemirima nije bilo samo imigranata, dapače bilo je više bijelog autohtonog stanovništva. Poveznica između ovih događaja jest ista ili je barem isti uzrok, smrt dvojice imigranata ili ubojstvo 29-o godišnjeg civila, Marka Duggana, od strane policije.

Svi ti događaji šalju jasnu poruku da je predstavnička liberalna demokracija dospjela u duboku krizu. *Nešto je doista trulo u multikulturalnoj toleranciji liberalizma.* Nije to više problem represivnog sistema, nego je problem kapitalizma kao takvog. Ako se po Žižeku uzme formula da su otpadnici onaj dio proletarijata čiji su sadržaj i forma ujedno univerzalni i partikularni, pri čemu se otvara procijep za istinsko uvjerenje onoga što se čini, ti marginalizirani ljudi zaista nemaju što izgubiti osim vlastitog života.

2.7. Što, kako i na koji način?

„Kapitalizam je sustav koji nema filozofske pretenzije, koji nije u potrazi za srećom. Jedino što on kaže jest: 'Pa ovo funkcionira' i ako ljudi žele živjeti bolje, bolje je koristiti se

⁶⁴ Isto, str. 205.

⁶⁵ http://bs.wikipedia.org/wiki/Uli%C4%8Dni_neredi_u_Londonu_2011

tim mehanizmom, zato što funkcionira. Jedini kriterij je učinkovitost."⁶⁶ Kako djelovati u sistemu gdje je svako ljudsko djelovanje ograničeno formom akumulacije i regeneracije kapitala? Poruka je jasna, 'Ako nisi u igri, onda si u *potpunosti* isključen,' iskoristi svoj izbor. No, što ako bi se izbor sveo na čin osnivanja pojedinih udruženja koja bi bila u stanju proučavati simptome koji se rađaju u post-kapitalističkoj eri? Simptome koji su glavni uzrok marginalizacije sve većeg dijela populacije svjetskog stanovništva? Marginalizacije koja ukida jedno od osnovnih ljudskih načela – pravo na rad? Rad na temelju kritike, koja, i kada istupi u javnost bude shvaćena kao kratkotrajna senzacija ili prolazna vijest? Kritika koja ne bi radila na poboljšanju već ionako savršeno *realiziranog utopijskog života u kojem živimo?* Nego bi u suprotnom bila radikalni istup koji pruža alternativni, drugačiji pristup odnošenja spram života u prostorno-vremenskoj dimenziji javne i privatne sfere života.

Težak je to korak, jer sve ono što je privatno (sam ljudski život koji je praćen kamerama, (primjerice u Londonu ili SAD) postaje javna sfera, a sve javno postaje privatno (trgovi, ulice, tvornice, javni prijevoz, socijalno osiguranje, zdravstveno osiguranje, prirodni resursi (poput vode, šuma, rudnih bogatstva), nacionalnog dobra (poput zaštićenih prirodnih parkova i rezervata). Ako shvatimo taj korak teškim, na putu smo da otvorimo neslućeni procjep naše vlastite mogućnosti u djelovanju. Našeg partikularnog i univerzalnog bića koje je sposobno za samosvjesno odnošenje spram svijeta.

Svejedno, bilo to putem glazbe, spisateljstva, raznoraznih društvenih udruženja ili radničkim iskorakom, još uvijek postoji mogućnost za pametnu borbu. Nema potrebe pribjegavati nasilju. Od njega se treba distancirati. Treba ga shvatiti kao uzrok puno dubljeg problema na kojem ovaj sistem parazitira. Pošto kapitalizam sam stvara oblik systemske represije i nasilja (što se očituje u ekonomskim krizama i sve većim društvenim nemirima) njemu je potrebna reakcija subjektivnog nasilja (kao u Grčkoj) da se može regenerirati i uspostaviti svoju čisto formalnu narav.

„Pristanak da 'učinimo nešto' je poput praznovjernog poriva da učinimo neku gestu kada promatramo proces nad kojim nemamo stvaran utjecaj. Nisu li svi naši činovi često takve geste? Stara izreka kaže 'Nemoj samo pričati, učini nešto!' jedna je od najglupljih stvari koja se može reći, čak i ako je mjerimo niskim standardima zdravog razuma. Možda je, umjesto toga, problem u posljednje vrijeme bio u tome što smo činili previše, poput

⁶⁶ Žižek, S., *Druga smrt neoliberalizma*, str. 41.

intervencija u prirodu, uništavanja okoliša itd. Možda je vrijeme da učinimo korak nazad i kažemo pravu stvar."⁶⁷

Mogućnosti su djelovanja bezbrojne. Zamislimo samo jednu od tih mogućnosti u vidu nekog udruženja, koje je lišeno bilo kakvih ideologijskih pretpostavki, a čije se djelovanje bavi sveopćom kritikom sistema (od filma, glazbe, politike, kulture, ekonomije, prava, medicine, tehnologije). Gdje se naporno i predano radi za ono u što se vjeruje. Da ne bi postali isključeni, dovoljan bi bio jezivi prosvjed bez ikakve buke i galame. Prosvjed u kome je dovoljan marš i 10-minutno zadržavanje na određenoj destinaciji (trga, ulice ili neke institucije). Ne bi li takav prosvjed izazvao više pomutnje u razumnost sistema u kojem živimo. Prosvjed potpune tišine gdje se iz naše prisutnosti ori „DA JOŠ SMO TU“.

Ako to ne uspije, a danas je 13.5.2012, kada završavam ove zadnje riječi diplomskog rada, dok se na tv-u pokazuje emisija *Nedjeljom u dva* gdje nekim pukim slučajem gostuje Slavoj Žižek, određujem svoje opravdanje života po staroj izreci velikog fiorentinca „Ti idi svojim putem, a svijet neka priča što hoće!“. Misao mi je vodilja Lenjinova "Učiti, učiti, učiti", ali i djelovati.

Ay Carmela!

⁶⁷ Isto, str. 22.

Zaključak

Multikulturalni stijeg prihvaćanja drugog pokazuje se kao nemoguća misija. Što se dogodilo početkom novog tisućljeća? Zašto sve više uviđamo neodrživost kapitalističkog sistema u kojem živimo?

Potrebni su radikalniji istupi u onome što se želi ostvariti. Istražujući ovu temu naišao sam na zanimljive podatke vezane uz zemlje tzv. 'Južnog čunja', tj. zemlje Južne Amerike. Ostao sam zapanjen kada sam saznao da se te zemlje oporavljaju bez pomoći MMF. U našoj europskoj svijesti bez njega smo dezorijentirani. Što je to napravila Argentina, Brazil, Čile, Venezuela i Bolivija?

Kako su te zemlje, 70-ih, bile pogađane neprekidnim vojnim udarima, koje su se koristile kao šok terapije, a u kojima je najviše trpio narod, došle ipak do jednog kolektivnog osvještavanja i zaključka da se tako više ne može. Posebice intrigira podatak, da je primjerice Argentina koja je prije nekoliko godina bankrotirala uspjela izvršiti demokratske promijene koje su urodile plodom. I sve to bez pomoći Svjetske banke. Kakva god bila naša mišljenja o Hugu Chavezu, nitko ne može poreći njegovu bliskost s narodom. Premda se na prvi pogled čini da taj čovjek ima neograničenu vlast, on je itekako u ruci naroda i bitno ovisi o njemu. Očito su ljudi na tom području svijeta shvatili da ih se više ne može maltretirati apstraktnim kapitalističkim pokusima. Dok je koncentracija moći partikularna, pojedinačna, a njen obzor univerzalan, imat ćemo previranja društva kao u Grčkoj gdje je radikalna ljevica veoma blizu pobjedi. Odnos gospodara i roba oduvijek je postojao u povijesti ljudskog društva. Očito svaka epoha ima svoju početnu i završnu točku gdje se takav odnos zaoštrava do krajnjih granica. Duh svjetske revolucionarne povijesti zaplesao je u Francuskoj prije 223 godine. To i nije tako nedavno, ako se u obzir uzme povijest zemlje. Ta revolucija je bila krvava, oktobarska još krvavija, nadajmo se da neće tako biti krvavo u Grčkoj i Italiji.

Europa i njen pokus Europske Unije na 'tankim je nogama'. Laž multikulturalnog projekta o uvažavanju drugog doveo je do strašnih posljedica. Porast homofobije, anti-imigrantske politike, neonacizma itd. Štednja koja se nameće kao jedino rješenje za spas banaka, zapravo je štednja na mogućnostima ljudskog duha koji ima više potencijala nego ikada (uzmemo li u obzir tehnološki napredak). Ono što iz takve štednje proizlazi je škrtost koja bi uz ovakav podsmijeh multikulturalnosti i dalje odvajala čovjeka od čovjeka i rađala napetosti baš tamo gdje one nisu potrebne. Očito je potrebna re-politizacija kapitala. Šokantan je podatak i 2006. godine koji govori da 2% moćnika upravlja i posjeduje cijeli svijet.

Participacija naroda u vlasti mora se izboriti demokratskim putem bez nasilja, no ona mora imati radikalan prizvuk. Upravo se s takvom participacijom mogu uvidjeti najbolji simptomi onoga što ne valja. To bi omogućilo miran put promjenama. Ovako imamo nepotrebne žrtve. Nedavno gostovanje ministara rada i mirovinskog sustava Miranda Mrića u emisiji *Otvoreno*, gdje se razgovaralo o ukidanju kolektivnih ugovora i regresa, na upit gdje je 8 milijardi kuna koji su ostvareni u zadnjih nekoliko godina putem odricanja koji su sindikati ustupili državi zbog teške ekonomske i gospodarske krize, on je odgovorio: "Tog novca nema, on je imaginaran". Dokle ćemo biti ljudi, za čiju imaginaciju da štedimo. Sve do sada sam mislio da je srednji vijek i hereza prošlost. Ipak čini mi se da ćemo se uskoro pod prisilom ponovno klanjati nekom imaginarnom bogu i ljubiti careve noge.

Sve je jasno. Ništa se drugo ne može pobuniti kao ljudsko tijelo.

Literatura

- Klein, Naomi, Doktrina šoka – uspon kapitalizma katastrofe, v/b/z, Zagreb 2008
- Mesić, Milan: Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi, Školska knjiga, Zagreb 2006
- Paić, Žarko, Politika identiteta – Kultura kao nova ideologija, Antibarbarus, Zagreb 2005
- Paić, Žarko: Traume razlika, Zagreb : Meandar, 2007
- Phillips, Anne: "Multikulturalizam bez kulture" // *Tvrđa*. - (2009)
- Kymlicka, Will, Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava, Školska knjiga, Zagreb 2006
- Žižek, Slavoj, Druga smrt neoliberalizma, s eng. preveo Srećko Horvat, Fraktura, Zagreb 2000
- Žižek ,Slavoj, O nasilju (šest pogleda sa strane), Naklada Ljevak, Zagreb 2008
- Žižek, Slavoj, Sublimni objekt ideologije, s eng. preveli Nebojša Jovanović, Dejan Kršić i Ivan Molek, Arkzin d.o.o., Zagreb 2002
- Žižek, Slavoj, Irak: Posuđeni čajnik, s eng. preveo Marko Gregorić, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb 2005.
- <http://www.novosti.com/2011/05/neoliberalizmu-treba-strgnuti-ideolosku-krinku/>
- <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2005/11/20/europe-needs-a-new-identity.html>
- http://bs.wikipedia.org/wiki/Uli%C4%8Dni_neredi_u_Londonu_2011